Johan van Hasseltweg 2B1
1022 WV Amsterdam

t +31 (0) 20 624 30 44
info@ferro-explore.nl
www.ferro-explore.nl

Maatregelen om de democratie te versterken

Focusgroepen met burgers
Definitieve rapportage
Versie 1.0

Op verzoek van
Ministerie van Binnenlandse Zaken
Auteur(s)
Miriam Winninghoff
Annelies Jansen
Projectnummer
5953
Datum
2 juli 2019

Inhoud

Inleiding 1

1 Achtergrond en doel onderzoek 1
2 Opzet onderzoek 2
3 Algemeen 6

Overkoepelende inzichten 7

Resultaat: Ander kiesstelsel 12

1 Beschrijving van overwogen maatregel 12
2 (mis)perceptie is: in huidige systeem stem je op een partij 13
3 Voordelen: makkelijker, eerlijker, meer verbondenheid 13
4 Op partij stemmen is makkelijker 14
5 Voelt eerlijker 15
6 *Gevoel* van meer invloed en verbondenheid 16
7 Nadelen overheersen: veel bezwaren en risico's 17
8 Complex 19
9 Leidt af van essentie, verdeeldheid, overload aan campagnes 20
10 Kwaliteit van het team in de Tweede Kamer 21
11 Risico op afsplitsing 23
12 Kost veel geld en macht van het geld 24
13 Oneerlijk 24
14 Behoeft regels voor campagnevoering 24
15 Draagvlak 25
16 Aandachtspunten voor communicatie 27

Resultaat: Kiesdrempel 28

1 Beschrijving van overwogen maatregel 28
2 Overwegend positief gevoel wanneer kiesdrempel niet te hoog is 28
3 Voordelen: makkelijker, duidelijker en sneller 29
4 Snellere en effectievere formatie 30
5 Vergroting bestuurbaarheid land 30
6 Stemmen wordt makkelijker en overzichtelijker 31

7 Betere vertegenwoordiging van jouw standpunten in de Kamer 32
8 Clustering kleine partijen 32
9 Kostenverlagend 32
10 Nadelen: minder vertegenwoordiging, minder democratisch 33
11 Burgers voelen zich niet vertegenwoordigd 34
12 Niet democratisch 35
13 Diversiteit gaat verloren 35
14 Je stem gaat indirect naar de grote partijen 35
15 Kleinere partijen hebben minder kans te groeien 36
16 Draagvlak 36
17 Aandachtspunten voor communicatie 37

Resultaat: Coalitiestem 38

1 Beschrijving van overwogen maatregel 38
2 Scepsis 39
3 Voordelen: formatie, eerlijker, minder teleurstelling, een “richting stem” 40
4 Meer invloed, geeft richting bij formatie, vertrouwen kan toenemen 42
5 Meerdere partijen kunnen stemmen 43
6 Nadelen 44
7 Te complex 45
8 Oneerlijk voor kleinere partijen 46
9 Aandacht naar coalitie in plaats van naar partij 47
10 Samenwerking laat zich niet afdwingen 47
11 Risico: vertrouwen verder geschaad 48
12 Draagvlak 48
13 Aandachtspunten voor communicatie 49

Resultaat: andere manier van Eerste Kamer kiezen 50

1 Beschrijving van overwogen maatregel 50
2 Staat ver van respondenten af, soms mispercepties 50
3 Voordelen: eerlijk(er), meer betrokkenheid 51
4 Eerlijker 52
5 Meer betrokkenheid, verbondenheid 53
6 Nadelen 54
7 Niet relevant voor de functie van de Eerste Kamer 55
8 Regio(aantallen) niet ten koste van kwaliteit 56
9 Regio- en landsbelangen 56
10 Draagvlak 57
11 Aandachtspunten voor communicatie 58

Resultaat: Jongerenparlement 60

1	Beschrijving van overwogen maatregel	60
2	Jongerenparlement in een breder perspectief: Educatie	60
3	Adviserend of bindend?	61
4	Vanaf bepaalde leeftijd	61
5	Voordelen: verfrissende kijk, vergroot betrokkenheid jongeren	62
6	Positief om jongeren te betrekken bij de samenleving en de politiek	63
7	Jongeren geven verfrissende, vernieuwende kijk	63
8	Jongeren staan in deze tijd en de toekomst	63
9	Je geeft jongeren een plek los van politieke voorkeur	64
10	Nadelen: jongeren onvoldoende capabel	65
11	Beperkte groep jongeren, geen afspiegeling van de maatschappij	66
12	Jongeren beïnvloedbaar	66
13	Beperkte kennis en ervaring	67
14	Bureaucratie: nog een overheidsapparaat	67
15	Hersenen jongeren niet volgroeid	67
16	Kosten	68
17	Maatregel: Stemrecht vanaf je 16e jaar	68
18	Draagvlak	68
19	Aandachtspunten voor communicatie	69

Resultaat : Onderschrijven van democratie en democratisch georganiseerd zijn 70

1	Beschrijving van overwogen maatregel	70
2	Moeilijk dilemma: basis van de maatregel positief, niet democratisch	70
3	Onderscheid: onderschrijven democratie en organiseren	71
4	Voordelen: basisgevoel van democratie beschermen positief	71
5	Nadelen	73
6	Niet democratisch	73
7	Niet te controleren	74
8	Niet realistisch: geen reële dreiging	75
9	Draagvlak	75
10	Aandachtspunten voor communicatie	76

Bijlage I: Gespreksleidraad 77
Bijlage II: Briefing respondentselectie 92
Bijlage III: Respondentenoverzichten 95

Inleiding

1 Achtergrond en doel onderzoek

Achtergrond

De staatscommissie Remkes (staatscommissie parlementair stelsel) heeft adviezen geformuleerd om de parlementaire democratie te versterken. Het kabinet zal komen met een kabinetsstandpunt over het advies van de staatscommissie Remkes.

De programmadirectie Hervorming Parlementair Stelsel (ministerie van Binnenlandse Zaken) is onder meer belast met de opstelling van het kabinetsstandpunt over deze adviezen.

Doel onderzoek

Ter ondersteuning en voeding van dit nog te verschijnen kabinetsstandpunt is inzicht gewenst in hoe burgers een aantal overwogen maatregelen uit het (nu nog concept) standpunt beoordelen.

De overwogen maatregelen die in het onderzoek zijn betrokken zijn:

- Een ander kiesstelsel: stemmen op een persoon óf op een partij.
- De wenselijkheid van een kiesdrempel om het aantal fracties in de Kamer te beperken.
- De mogelijkheid om bij de verkiezingen (naast een stem op een persoon of partij) ook een coalitievoorkeur aan te kunnen geven via 'een coalitiestem'.
- Het idee om de Eerste Kamer via provincielijsten te laten kiezen om daarmee de regionale stem beter te laten doorklinken.
- Het idee om een jongerenparlement in te richten.
- Partijen moeten voorstander zijn van democratie en democratisch zijn georganiseerd.

De probleemstelling is als volgt geformuleerd:

> *Hoe staan burgers tegenover de maatregelen die het kabinet in overweging heeft in reactie op het advies van de staatscommissie parlementair stelsel? Welke aandachtspunten zijn hieruit te destilleren voor communicatie vanuit het kabinetsstandpunt?*

Onderzoeksvragen zijn:

- Hoe staan burgers tegenover de maatregelen die het kabinet in overweging heeft in reactie op het advies van de staatscommissie parlementair stelsel?
- In hoeverre is er sprake van draagvlak voor deze maatregelen?
- In hoeverre verwachten burgers dat de maatregelen een positief effect zullen hebben op de mate waarin men zich vertegenwoordigd voelt/weet, op versterking van de parlementaire democratie?
- Welke aspecten (rationele argumenten, emotionele belevingen) liggen ten grondslag aan deze verwachtingen en beoordelingen?
- Welke kansen of leerpunten zijn hieruit te destilleren voor communicatie vanuit het kabinetsstandpunt?

2 Opzet onderzoek

Kwalitatief onderzoek: focusgroepen van 2½ uur

Teneinde de benodigde inzichten te verwerven is in mei 2019 kwalitatief onderzoek uitgevoerd in de vorm van acht focusgroepen van 2½ uur elk, verspreid over het land, waarbij op elke locatie twee focusgroepen zijn gehouden:

- Een groep met acht laag-midden opgeleiden: een mix van vmbo, mbo 1/2/3 en mbo4 opgeleid, allen in de leeftijd 20-70 jaar.
- Een groep met acht hoog opgeleiden, HBO en WO, allen in de leeftijd 20-70 jaar.

Alle deelnemers zijn kiesgerechtigd voor de landelijke verkiezingen. Binnen alle groepen is een spreiding aangebracht naar leeftijd, geslacht, gezinssituatie, bezigheden, politieke voorkeur en stemgedrag bij de Tweede Kamer verkiezingen (altijd stemmen, soms wel en soms niet stemmen, niet stemmen).

In elke groep zijn 3 maatregelen in detail besproken. Elke maatregel is op 2 locaties (in 4 focusgroepen, zowel laag-midden als hoog opgeleiden) diepgaand besproken: een Randstedelijke en een niet-Randstedelijke. Op sommige maatregelen zijn ook kort primaire reacties nagegaan in andere focusgroepen, indien de tijd dit toeliet.

Veldwerk is uitgevoerd in:

- Zwolle (7 mei): maatregel kiesstelsel, coalitiestem en Eerste Kamer.
- Den Bosch (9 mei): maatregel kiesdrempel, jongerenparlement en partijen zijn voorstander van democratie.
- Rotterdam (14 mei): maatregel kiesstelsel, coalitiestem en Eerste Kamer.
- Amsterdam (16 mei): maatregel kiesdrempel, jongerenparlement en partijen zijn voorstander van democratie.

Selectie deelnemers

De deelnemers zijn geworven door een professioneel respondentselectiebureau, CG Selecties, uit databases die zij voor dit doeleind hebben aangelegd. Hiervoor heeft een briefing als uitgangspunt gediend die in samenspraak met de opdrachtgever is opgesteld. Voor elke groep zijn tien deelnemers uitgenodigd teneinde een opkomst van acht deelnemers per groep te realiseren. De beoogde deelname van acht per groep is gerealiseerd.

Alle deelnemers zijn versluierd geworven. Het onderwerp van de gesprekken (politiek, vertegenwoordiging en stemmen) en de opdrachtgever zijn niet bekend gemaakt bij het uitnodigen. Dit om de kans dat ook niet-politiek geïnteresseerde deelnemers meedoen zo groot mogelijk te maken. Dit is geslaagd: in alle groepen waren ook deelnemers vertegenwoordigd met een lage politieke betrokkenheid.

De criteria voor de respondentselectie (versluierd uitnodigen en spreiding naar opleiding, geslacht, stemgedrag en politieke voorkeur) waren gelijk aan die van eerdere onderzoeken naar mogelijkheden om de democratie te versterken: "Representatie en niet-stemmen, de burger aan het woord" dat is uitgevoerd in september 2017 in opdracht van het SCP, als ook in een vervolgonderzoek "Representatie en niet-stemmers" dat is uitgevoerd in opdracht van de staatscommissie parlementair stelsel, onder jongeren en burgers met een niet westerse migratieachtergrond.

De briefing voor de respondentselectie is opgenomen als bijlage.

Opzet focusgroepen

De groepsgesprekken zijn gehouden aan de hand van een gespreksleidraad die als bijlage is opgenomen. Grofweg kenden de groepen de volgende opzet:

- Introductie en voorstelronde.
- Gedetailleerde bespreking van 3 voorgenomen maatregelen:
- De respondenten hebben steeds, alvorens de maatregel in de groep te bespreken, eerst Individueel hun spontane reacties opgeschreven (eerste indrukken, sterke en zwakke punten) om onderlinge beïnvloeding in een te vroeg stadium te voorkomen.
- Diepgaande exploratie van de reacties (waarbij naast spontane reacties ook steeds is nagegaan in hoeverre men de maatregel ervaart als een mogelijke versterking van de democratie)
- Top 3 rangordening van de thema's.
- Indien de tijd het toeliet: korte inventarisatie van spontane reacties op (enkele) andere maatregelen.

De gesprekken zijn door vertegenwoordigers van de opdrachtgever en door hen genodigden simultaan, live gevolgd via een gesloten tv-circuit.

De voorgenomen maatregelen betreffen soms best inhoudelijke en complexe materie. Teneinde reacties op de gedachte achter de maatregel te kunnen krijgen, zijn de maatregelen steeds zoveel mogelijk in toegankelijke en begrijpelijke "gewone mensentaal" voorgelegd. Input die de gespreksleider hierbij gebruikt heeft staat in de gespreksleidraad (zie bijlage) en in de betreffende resultatenhoofdstukken.

Team
Het onderzoek is uitgevoerd door drie senior onderzoekers: Annelies Jansen, Miriam Winninghoff en Gerben Bruins.

3 Algemeen

Het rapport is tot stand gekomen op basis van een uitgebreide analyse van de uitkomsten. Daarbij zijn zowel verbale als non-verbale signalen (zoals lichaamstaal, intonatie die enthousiasme of juist weerstand verraadt) meegenomen. Meningen en gedachten mogen bij kwalitatief onderzoek niet direct getalsmatig worden geëxtrapoleerd (in de zin dat je kan stellen dat als 3 van de 30 deelnemers iets vinden, die mening 'dus' bij 10% voorkomt). Om die reden vermelden wij in onze rapportage geen getallen. Bij kwalitatief onderzoek geven de uitkomsten een goede indicatie van de meningen en gevoelens die leven en welke aspecten daarin een rol spelen.
Gekozen citaten representeren in de ogen van de onderzoeker meningen of houdingen die relevant zijn voor begrip van de context. Citaten of fragmenten van de discussies zijn in cursief lettertype weergegeven.

Overkoepelende inzichten

Weinig verschil opleidingsniveau en wel/niet Randstedelijk
De uitkomsten over de groepen heen zijn sterk in lijn met elkaar. In de resultaten zijn zeer weinig verschillen aan te wijzen tussen de hoog en laag-midden opgeleide groepen en de groepen in en buiten de Randstad. In zowel de hoog als laag-midden opgeleide groep bleek de kennis over het parlementair stelsel op een redelijk tot goed niveau. De maatregelen werden over het algemeen goed begrepen. Uitzondering hierop vormde de kennis over de Eerste Kamer en de manier waarop de leden van de Eerste kamer worden gekozen. Ook het al dan niet democratisch georganiseerd dienen te zijn van partijen is kennis die veelal ontbreekt. Deelnemers aan de groepsgesprekken zijn versluierd uitgenodigd en hebben zich voorafgaand aan de groepsdiscussies niet verder verdiept in de politiek. De groepsgesprekken hadden een politiek neutraal karakter.

Kans op betere vertegenwoordiging
Bij de bespreking van meerdere maatregelen ervaart men de wens van het kabinet om meer input te krijgen van de kiezer (coalitiestem, jongerenparlement, ander kiesstelsel). Meer input vanuit de kiezer vergroot de kans op betere vertegenwoordiging, volgens diegenen die ook meer input zeggen te zullen geven. Immers, de politiek is met de extra input beter op de hoogte van de wensen van de kiezer. Dit hoeft volgens de respondenten overigens niet automatisch te betekenen dat de vertegenwoordiging ook daadwerkelijk zal verbeteren. Het op de hoogte zijn van de wensen van de kiezer betekent volgens een deel van de respondenten niet automatisch dat de politiek hiernaar handelt. Zij reageren vanuit een sceptisch frame, omdat hun vertrouwen in de politiek in het verleden is geschaad. Vaak worden de uitslagen van referenda er bij gehaald die “ze gewoon naast zich neer hebben gelegd” en het feit dat het middel ‘referendum’ is afgeschaft. Voor communicatie over maatregelen betekent dit, dat het belangrijk is om geloofwaardigheid te geven aan de maatregel.

Stimulerend, meer verbonden
Een deel van de respondenten is positief over mogelijkheden om meer invloed te kunnen uitoefenen. Voor hen kan er stimulans uitgaan van het kunnen hebben van meer invloed. Zij verwachten dat het kan aanzetten tot meer betrokkenheid bij de politiek en bereidheid tot verdieping en stemmen. Met name respondenten met een hoge politieke interesse kennen dit effect toe aan het kunnen aangeven van meer voorkeuren (dan nu het geval is).

Echter: er kunnen ook barrières vanuit gaan, die ertoe kunnen leiden dat men zich juist eerder/meer van de politiek afwendt. (De perceptie van) het hebben van meer keuze, kan de materie aanzienlijk complexer maken, doordat meer verdieping en expertise nodig zijn, dan nu het geval is.

Behoefte aan versimpeling en meer kracht

Over alle groepen heen valt een behoefte aan versimpeling en vereenvoudiging van ons politiek landschap op. Dit wordt nu vaak als ingewikkeld en te uitgebreid ervaren (vesnippering). Men heeft het gevoel zich in te veel partijen en standpunten te moeten verdiepen: dit is volgens veel deelnemers gewoonweg niet mogelijk.

De maatregelen 'kiesdrempel' en ' het uitbrengen van een partijstem' haken in op deze behoefte. De maatregel 'persoonsstem' maakt het stemmen juist minder simpel: men heeft het gevoel zich in de politieke standpunten van nog meer personen te moeten gaan verdiepen. Dit schrikt af.

Daarnaast heeft men behoefte aan meer kracht binnen de Kamer. Men bedoelt hier bijvoorbeeld mee: betere bestuurbaarheid, snellere en duidelijke coalitievorming. Een maatregel die op deze behoefte inspeelt is de kiesdrempel. Deze maatregel geeft het gevoel van meer kracht, overzicht en rust doordat er minder partijen in Tweede Kamer zitten. De maatregel 'persoonsstem' haakt juist niet op deze behoefte in: het vergrote risico op eenmansfracties kan de Tweede Kamer juist minder bestuurbaar maken.

Echte invloed vraagt om expertise

Bij de bespreking van meerdere maatregelen is de respondenten gevraagd of hun input bindend of adviserend zou moeten zijn. In de reacties op dit vraagstuk zien we twee reacties (waarbij het niet noodzakelijk een kwestie is van "óf, of". Soms is men beide meningen toegedaan):

- De behoefte aan "echte" invloed. Invloed die niet alleen voelt als meer invloed, maar dat ook daadwerkelijk (geloofwaardig) is. Waarbij aan raadgevende of adviserende invloed minder (tot vrijwel geen) effect wordt toegekend. Dit wordt voor een aanzienlijk deel gevoed door de ervaring dat in het verleden uitslagen van referenda zijn genegeerd. En referenda zelfs zijn afgeschaft. Raadgevende invloed heeft aan geloofwaardigheid ingeboet.
- De vraag in hoeverre burgers in staat zijn om input te geven over complexe vraagstukken. Vooral wanneer het in de ogen van de respondenten gaat om zaken die veel verdieping en/of expertise vergen. De ervaring dat de politici er zelf vaak niet eens uitkomen, versterkt de gedachte dat het te moeilijke materie is voor de burger. Dit kans tot gevolg hebben dat men (zeker bij een bindende uitslag) barrières voelt om de gevraagde input te geven.

Betrekken van jongeren
Bij de bespreking van de maatregel van de invoering van een jongerenparlement, komt naar voren dat er veel draagvlak is voor het betrekken van jongeren bij de politiek. Dit omdat het kan leiden tot verfrissende benaderingen, maar ook gemotiveerd vanuit de gedachte dat op jonge leeftijd al interesse in en verbondenheid met de politiek moet worden gecreëerd. Men ziet als meerwaarde dan vooral het educatieve aspect, het warm draaien voor de politiek en voor stemmen. Echter: de opinie is ook dat aan de inbreng van jongeren niet te veel gewicht mag worden toegekend. Immers: jongeren zijn makkelijk te beïnvloeden en de hersenen zijn nog niet volledig ontwikkeld.

Meer invloed voor de regio
Zowel in de groepsdiscussies die in Amsterdam en Rotterdam zijn gehouden (binnen de Randstad) als die in Den Bosch en Zwolle (buiten de Randstad) wordt meer aandacht voor de stem van buiten de Randstad gewaardeerd. Dit geeft een eerlijker gevoel: het geeft regionale verschillen een stem en maakt de kans groter dat issues uit heel Nederland evenredig aan bod komen. Echter brengt men hier ook nuance in aan: eigenlijk zou het zo moeten zijn dat goede bestuurders dit voor heel Nederland moeten zijn, ongeacht waar zij zelf vandaan komen.
Bovendien is eerlijkheid ook het principe “meeste stemmen gelden”. Vanuit de beleving dat in de Randstad gewoonweg meer mensen wonen dan in regio’s buiten de Randstad, zal de Randstad het altijd afleggen tegen de regio.

De maatregel ‘persoonsstem’ biedt kans aan een meer regionale inbreng: hier wordt echter getwijfeld aan echt substantieel hogere kansen voor kandidaten uit de regio, omdat Randstad kandidaten meer persoonsstemmen in de wacht kunnen slepen. De maatregel om de Eerste Kamer te laten kiezen door de provincies afzonderlijk biedt tevens kans op meer regionale inbreng. De maatregel staat echter ver van je af (indirect). Ook maakt de maatregel bewust van het feit dat de niet-Randstedelijke provincies (in zetels) altijd minder in aantal zouden zijn.

Hoe de kracht van de regio toeneemt door de maatregelen behoeft dan ook meer uitleg.

Ondanks de relativering of de regio met deze maatregelen substantieel meer aandacht zal krijgen, is het draagvlak voor meer aandacht voor de regio groot. Er zou meer balans moeten zijn in aandacht voor thematiek/problematiek van zowel binnen als buiten de Randstad.

Eerder onderzoek

In lijn met eerder onderzoek ten behoeve van versterking van de parlementaire democratie is:

- Gebrek aan vertrouwen in de politiek: de politiek luistert niet (referenda). Het is belangrijk om te werken aan herstel van geloofwaardigheid.
- De behoefte aan meer eenvoud en meer overzicht (makkelijker, minder complex).
  - In het onderzoek "Representatie en niet-stemmen, de burger aan het woord" dat is uitgevoerd in september 2017 in opdracht van het SCP, als ook in een vervolgonderzoek "Representatie en niet-stemmers" dat is uitgevoerd onder jongeren en burgers met een niet westerse migratieachtergrond, kwam de behoefte aan meer overzicht en eenvoud net als bij het huidige onderzoek sterk naar voren. Men ervoer in eerder genoemde onderzoeken te weinig onderscheid tussen partijen, vond het (te) complex om een stem te bepalen (veel effort/tijd/verdieping voor nodig), en ervoer te weinig daadkracht/bestuur, mede vanwege het grote aantal partijen, de versnippering van het politieke landschap. In deze onderzoeken had men een sterke voorkeur voor meer overzicht, door minder partijen. Dat daardoor niet alle geluiden werden gehoord werd als negatief ervaren, maar geaccepteerd zo lang er voldoende partijen overbleven om uit te kiezen. Bij een standaard vertegenwoordiging van burgers domineerde de behoefte aan duidelijkheid en overzicht. Bij de burgers met een migratieachtergrond domineerde de wens dat alle geluiden gehoord werden (vanuit hun beleving dat hun stem zelf niet goed gehoord wordt). Echter, ook zij hadden een sterke behoefte aan meer duidelijkheid en overzicht.
- Dat een aanzienlijk deel van de burgers het gevoel heeft dat zij op een partij stemmen (en niet op een persoon). Persoonskenmerken kunnen belangrijk zijn bij het uitbrengen van een stem, maar de stem op de partij is leidend boven die op een persoon. Zetelroof, afsplitsing wordt sterk afgewezen:
  - Dit was ook het geval in het onderzoek "Representatie en niet-stemmen, de burger aan het woord" dat is uitgevoerd in september 2017 in opdracht van het SCP. Hier was de partij primair leidend in de keuze (en binnen dat kader kiest men een persoon).
  - Persoonskenmerken bleken in het vervolgonderzoek onder jongeren en burgers met een migratieachtergrond (in opdracht van de staatscommissie parlementair stelsel, april 2018) belangrijker bij het bepalen van een stem dan in onderhavig onderzoek naar voren is gekomen. In onderhavig onderzoek kwam juist naar voren dat de stem weer meer zou moeten gaan over de inhoud (partij-idealen) en minder om uiterlijke kenmerken van personen.

- In het onderhavige onderzoek komt nog sterker naar voren dat men vooral het idee heeft op een partij te stemmen. Natuurlijk ook omdat in de voorgenomen maatregel het kunnen stemmen op een partij of persoon van die partij uit elkaar is getrokken, waardoor men meer stil staat bij hoe men het huidige stemmen ervaart.

Resultaat: Ander kiesstelsel

1 Beschrijving van overwogen maatregel

De maatregel is door de moderator aan de groep gepresenteerd. Hierbij heeft onderstaande tekst als basis gediend.

Hoe gaat het nu?
Wanneer een partij bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer tien zetels haalt komen meestal de eerste tien kandidaten van die partij in de Tweede Kamer. Soms lukt het een lager op de lijst geplaatste kandidaat met voldoende voorkeurstemmen in de Tweede Kamer te komen (in het voorbeeld is dit kandidaat 14). Hij of zij moet dan wel meer dan 17.500 stemmen halen. De nummer 10 van de lijst moet dan plaats maken voor die kandidaat.

Hoe gaat het straks?
In het nieuwe systeem stem je óf op een partij óf op één persoon van die partij. Als de helft van de mensen op de partij heeft gestemd en de andere helft heeft gestemd op een persoon van die partij komen - in dit voorbeeld - alleen de eerste vijf kandidaten van de lijst in de Tweede Kamer. De andere vijf zetels gaan naar mensen die lager op de lijst staan, maar dan in volgorde van het aantal stemmen dat ze hebben gekregen. Dat zijn dan bijvoorbeeld de nummers 7, 11, 14, 15 en 22 van de lijst. In dit systeem heeft een kandidaat veel minder stemmen nodig om in de Tweede Kamer te komen, soms is een paar duizend stemmen al genoeg. De stem van de kiezer krijgt zo meer gewicht en de lijstvolgorde die de partij heeft gemaakt is minder bepalend geworden.

Voor mensen die op de kandidatenlijst van een partij staan wordt het in dit systeem aantrekkelijk om in hun eigen stad of streek campagne te gaan voeren en te gaan vertellen wat ze in de Tweede Kamer voor elkaar willen krijgen. En zo kunnen er dan meer mensen in de Tweede Kamer komen die de kiezer kent of waarvan hij of zij weet wat ze willen bereiken in de Tweede Kamer. Met het huidige systeem zijn er één of twee personen via voorkeursstemmen in de Tweede Kamer gekomen. Met het nieuwe systeem kunnen dat er veel meer zijn. Komen er bijvoorbeeld niet 1 of 2, maar wel 20 mensen op eigen kracht door middel van persoonsstemmen in de Tweede Kamer.

2 (mis)perceptie is: in huidige systeem stem je op een partij

Uit de primaire reacties van respondenten blijkt dat een aanzienlijk deel van de respondenten het idee heeft nu op een partij te stemmen bij de landelijke verkiezingen. Dat dit feitelijk niet zo is (je stemt op een persoon), en dat het kunnen uitbrengen van een partijstem nieuw is aan de voorgenomen maatregel, is voor hen niet evident. Vaak moet de gespreksleider dit (meermaals) expliciet benoemen.

Men weet veelal wel dat men in het huidige systeem een persoon aankruist bij het stemmen, maar ervaart dit veelal niet primair als stemmen op die persoon (zeker wanneer men op de bovenste kandidaten van de lijst stemt). Ook de minderheid die dit wel als een bewust uitgebrachte persoonsstem ervaart, geeft aan de persoonsstem ondergeschikt te vinden aan de stem op de partij.

3 Voordelen: makkelijker, eerlijker, meer verbondenheid

Als voornaamste voordelen van het nieuwe systeem worden genoemd (in willekeurige volgorde):

Deze voordelen worden in paragraaf 4,5 en 6 nader uitgewerkt (in willekeurige volgorde).

4 Op partij stemmen is makkelijker

Een groot deel van de respondenten geeft aan dat stemmen op een partij makkelijker is dan stemmen op personen. Tegelijk wordt dit spontaan niet als een heel sterk voordeel ervaren, omdat men denkt nu ook op een partij te stemmen. Het voordeel wordt pas duidelijk wanneer expliciet gemaakt wordt (door de moderator) dat men nu niet op een partij, maar op een persoon stemt.

De voornaamste reden om voorstander te zijn van deze vernieuwing is het toegenomen gemak van stemmen op een partij. Het kan drempelverlagend

werken, en sommige respondenten verwachten dat dit kan leiden tot een hogere opkomst bij de landelijke verkiezingen.

> *Kans op een hogere opkomst. Omdat je je niet hoeft te verdiepen in personen.*
>
> hoog opgeleiden Zwolle
>
> *Ik denk dat het een indirect effect kan hebben. Je maakt het stemmen voor een aantal mensen makkelijker (met partijstem). Waardoor je een hogere stemopkomst zal hebben.*
>
> hoog opgeleiden Zwolle
>
> *Ik denk dat het veel meer stemmers gaat trekken. Ik ken gewoon echt niet wie er allemaal op staat. Je staat meer achter de partij, hun standpunten. Ik verwacht dat meer mensen op een partij stemmen.*
>
> hoog opgeleiden Rotterdam
>
> *Ik denk dat dat wel handig is. Ik ben een soort blinde stemmer. Ik kijk naar de standpunten van de partij en dan kies ik meestal de eerste persoon op de lijst. Ik zou wel van die optie gebruik maken. Dat ik op de partij stem, en niet op een persoon. Voor mij is dat (stemmen op een persoon) niet echt een verbetering. Want ik verdiep me wel in een partij maar niet in de personen. Voor andere mensen die zich daar wel in verdiepen is het denk ik wel een verbetering. Maar eigenlijk is het meer een uitbreiding.*
>
> hoog opgeleiden Rotterdam
>
> *Ik ga gewoon op een partij stemmen. Ik kijk naar de visie van de hele partij. Partijen kan je naast elkaar zetten. Maar anders wordt het te veel puzzelwerk.*
>
> laag-midden opgeleiden Rotterdam

In de groep hoog opgeleiden in Zwolle wordt daarnaast als voordeel van het uitbrengen van partijstemmen (in plaats van persoonsstemmen) genoemd dat de bestuurbaarheid van het land toeneemt. Dit omdat de aandacht meer naar beleid uitgaat dan naar personen.

5 Voelt eerlijker

Zowel buiten als binnen de Randstad is er draagvlak voor het aanbrengen van meer balans tussen Randstad en de regio (eerlijker principe). De maatregel voelt bij een deel van de respondenten in eerste instantie eerlijker aan. Vooral voor kandidaten op de lijst van buiten de Randstad. Zij hebben meer kans om op eigen kracht in de Tweede Kamer te komen.

> *Ik heb altijd wel het idee dat het vriendjespolitiek is, wie er boven en onder aan de lijst staan. Dus ik denk wel dat het een goed idee is als het volk dat kan beslissen.*
>
> hoog opgeleiden Zwolle
>
> *Als de partij iemand op een onverkiesbare plek zet, dan zou die dus toch een kans krijgen. Kijk, als die leider zegt, ik mag jou niet, en daardoor kom je op de laatste plaats. Dat kan. Wie gaat dan bepalen of die leider gelijk heeft? Laat ons dat bepalen. Dat is democratisch.*
>
> hoog opgeleiden Rotterdam

Eerlijker. Als iemand uit een regio heel erg zijn best doet voor de regio dan gaan mensen eerder op hem stemmen. Meer kansen.

laag-midden opgeleiden Rotterdam

Naarmate de discussie vordert, wordt de te behalen winst voor betere vertegenwoordiging van de regio gerelativeerd: kandidaten uit de regio kunnen minder persoonsstemmen in de wacht slepen dan kandidaten uit de dichtbevolkte Randstad. En spontaan ziet men ook veel nadelen van de toegenomen aandacht voor persoonsstemmen in het nieuwe systeem (afsplitsing, leidt af van de inhoud van partijidealen, angst overspoeld te worden door campagnes, etc.). Ook verwacht men weinig verschil ten opzichte van het huidige systeem.

De maatregel wordt (nadat deze in detail besproken is) dan ook vooral gezien als een voordeel voor de personen die verkiesbaar zijn, en niet zozeer als een voordeel voor de kiezer zelf.

Nou ja, ik vind het weinig schokkend allemaal, er gaat niet heel veel veranderen in het systeem. Voor wie is dit interessant? Voor de burger niet. Voor de vertegenwoordigers zijn dit kansen, maar de uitkomst zal niet veel anders zijn dan het nu is, denk ik. Die mensen volgen toch de strategie van de partij en de denkbeelden. Leuk en aardig, maar er verandert niet veel. Denk ik. Nee, ik denk niet dat er zoveel schokkende dingen gebeuren (moderator: mensen gaan zich misschien meer profileren?) Ja, maar ze kunnen niet hun eigen denkbeelden erop na gaan houden. Het zal altijd in hetzelfde straatje blijven.

laag-midden opgeleiden Rotterdam

6 *Gevoel* van meer invloed en verbondenheid

De maatregel roept bij enkele respondenten een "feel good" gevoel op. De maatregel kan leiden tot meer herkenning en verbondenheid, omdat de politiek persoonlijker wordt wanneer zij meer een (persoonlijk) gezicht krijgt. De maatregel kan aanzetten tot het voeren van persoonlijke campagnes. Dat meerdere personen naar buiten treden, maakt de kans groter dat daar iemand bij is waar je "iets mee hebt" (en die daardoor een krachtig vehikel is om de partij-idealen tot leven te brengen). Dat kan om inhoudelijke redenen zo zijn, maar ook om meer oppervlakkige, uiterlijke aspecten (charisma):

Het leek me in eerste instantie niets, al die mensen die zich voorop gaan stellen. Maar aan de andere kant: zo komt zo'n partij wel meer tot leven, wanneer meer mensen zich opwerpen en uiteenzetten wat de partij wil.

hoog opgeleiden Zwolle

Ook kan de maatregel een *gevoel* van meer invloed op de samenstelling van de Tweede Kamer geven. Waarbij men in eerste instantie soms het gevoel heeft dat de regio meer kans krijgt op een plek in de Tweede Kamer dan bij het huidige stelsel. Dit komt met name naar voren buiten de Randstad (Zwolle), waar een deel meer kans/aandacht voor de regio toejuicht, maar ook in de Randstad (Rotterdam):

> *Ik vind het wel een positief idee, want wat je nu vaak ziet is dat dezelfde personen bovenaan staan. En de vraag is hoe verbonden die zich voelen met de regio waarin je woont. Hoe zorg je dat het meer gelijk wordt in het hele land?*
>
> hoog opgeleiden Zwolle
>
> *Je hebt wel het gevoel dat je meer invloed hebt.*
>
> laag-midden opgeleiden Zwolle
>
> *Ik weet het niet. Het heeft voor- en nadelen. Ik vind het grote voordeel: de kiezer krijgt meer invloed. Dat vind ik meestal wel goed. Dat iemand die jij heel goed vindt, meer kans heeft.*
>
> hoog opgeleiden Rotterdam

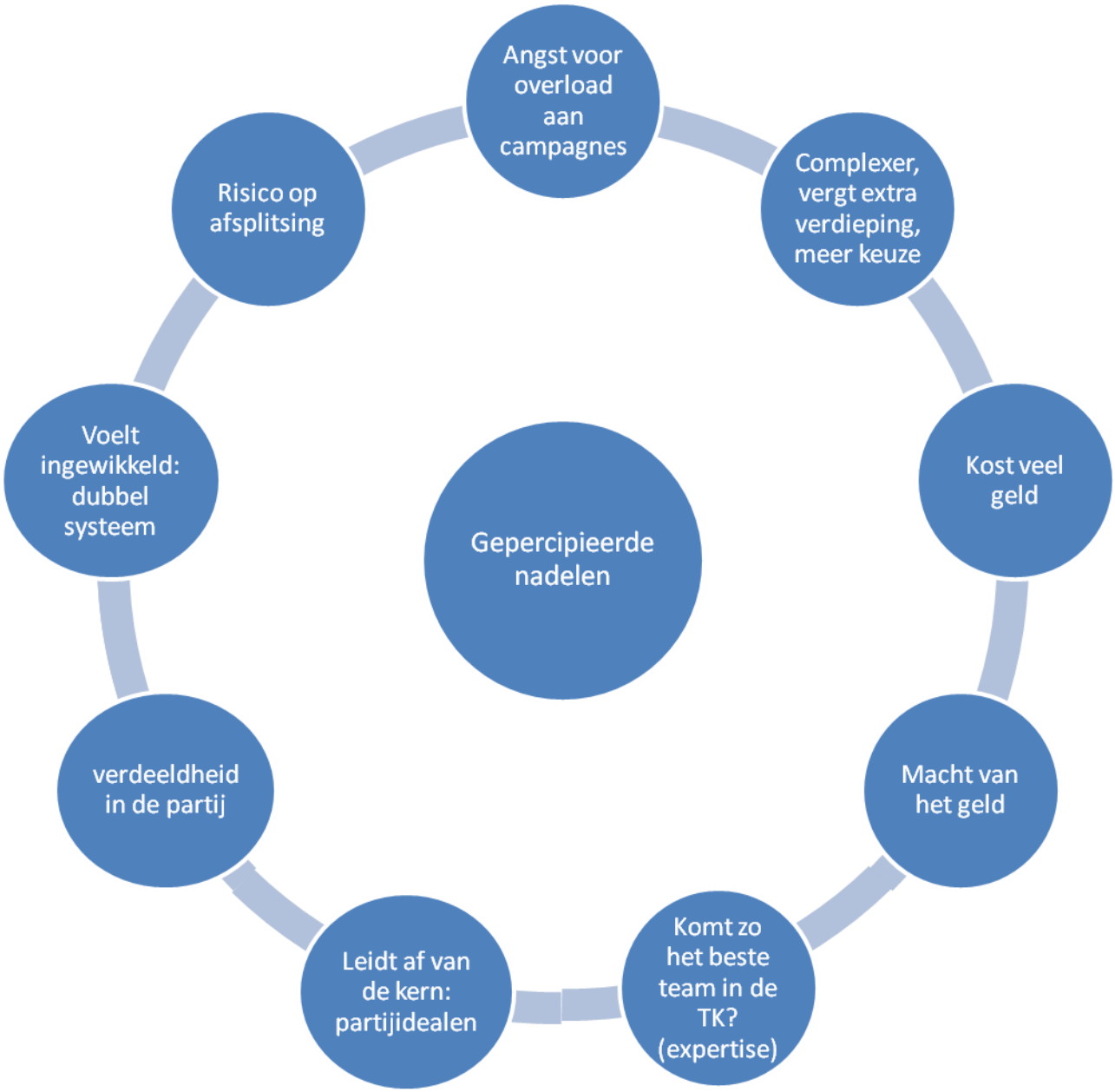
Later in het gesprek wordt dit effect echter gerelativeerd of zelfs in twijfel getrokken, en afgedaan als niet geloofwaardig. Het belangrijkste argument hiervoor is de verwachting dat personen die zich op onderwerpen in de Randstad profileren, altijd meer persoonsstemmen zullen krijgen dan personen die zich op onderwerpen profileren in minder dicht bevolkte buitengebieden.

Ook kan het volgens een lageropgeleide respondent uit Zwolle zo zijn dat partijen meer kwaliteit in huis halen om persoonsstemmen te winnen. Het nadeel dat deze respondent hieraan verbindt is de verwachting dat partijen nog meer kandidaten uit de dichtbevolkte Randstad op de lijst zetten, omdat die meer persoonsstemmen in de wacht kunnen slepen dan kandidaten uit de regio.

7 Nadelen overheersen: veel bezwaren en risico's

Al met al ervaren respondenten die in eerste instantie positief zijn al snel ook bezwaren en risico's. Een aanzienlijk deel van de respondenten begint direct over de bezwaren en risico's, zonder positieve aspecten te benoemen.

De volgende nadelen zijn naar voren gekomen (in willekeurige volgorde):

Deze gepercipieerde nadelen worden in de navolgende paragrafen uitgewerkt.

8 Complex

Stemmen wordt complexer

Een groot deel van de respondenten geeft aan dat het kunnen uitbrengen van persoonsstemmen barrières kan opwerpen. De indruk overheerst dat het nieuwe systeem meer verdieping vergt dan het huidige. Immers, bij het nieuwe systeem is voor het uitbrengen van een persoonsstem tevens verdieping nodig in de kandidaten op de lijst. Een extra verdiepingsslag die men nu veelal niet maakt, en waarvan men veelal ook aangeeft deze niet te zullen gaan maken.

Het merendeel van de respondenten zegt dan ook zelf een partijstem te zullen uitbrengen.

Deze indruk komt voort uit de (mis)perceptie dat men nu op een partij stemt (terwijl men dan feitelijk op de lijsttrekker of de nummer 2 of 3 stemt).

Enkele citaten ter illustratie:

Ik wil op landelijk niveau alleen op een partij kiezen. Ik vind het onzin om binnen een partij uit te gaan zoeken, wie is voor wat. Dat is veel te moeilijk voor doorsnee Nederland.

hoog opgeleiden Zwolle

Je moet je er dan wel wat meer in verdiepen. Je moet wel weten wie het zijn, anders vink je gewoon een bekende naam aan. Je moet er wel iets voor over hebben.

laag-midden opgeleiden Zwolle

Voor mij is het geen verbetering. Ik wil niet op een mens stemmen. Bewust niet. Er is geen andere keuze dan op een partij stemmen. Ik hang de principes en uitgangspunten van een partij aan. En ga ervan uit dat iedereen die bij die partij is aangesloten, het beleid van de partij voert.

hoog opgeleiden Zwolle

Je krijgt zóveel meningen. Dat bedoel ik met warboel. Ontzettend veel meningen.

hoog opgeleiden Rotterdam

Dit kan je alleen doen met een lijst met twee of drie personen max. Zo een hele lijst met 15 personen, dan moet je weten wie doet wat? Dat is best wel pittig. (andere respondent). Nee dat gaat niet gebeuren.

hoog opgeleiden Rotterdam

Ik zie niet heel veel meerwaarde. Ik vind, ze staan allemaal voor die partij. Als het goed is hebben ze allemaal dezelfde mening, staan ze voor dezelfde standpunten.

hoog opgeleiden Rotterdam

Op een persoon stemmen vind ik te veel gedoe en te ingewikkeld.

laag-midden opgeleiden Rotterdam

De maatregel kan de democratie versterken. Maar dan moet je wel dagelijks met de politiek bezig zijn om het bij te houden. Ik vind het veel te druk worden, je hebt te veel keuze.

laag-midden opgeleiden Rotterdam

Een respondent uit de groep laag-midden opgeleiden in Rotterdam geeft expliciet aan ook de verantwoordelijkheid niet te willen en kunnen dragen voor wie goede Kamerleden zijn.

Voelt ingewikkeld (dubbel systeem)
Een deel van de respondenten geeft aan dat het systeem ingewikkeld aanvoelt. Dit omdat twee manieren van stemmen naast elkaar bestaan. Spontaan roept het vragen op over de uitvoering: hoe wordt bijvoorbeeld de telling gedaan, en toewijzing van de zetels? In theorie zouden de lijsttrekkers stemmen kunnen krijgen vanuit de partijstemmen, maar ook vanuit de persoonsstemmen.

> *Ik vind het wel een hele ingewikkelde rekensom worden.*
>
> hoog opgeleiden Zwolle
>
> *Mijn eerste gedachte was een logistieke gedachte. De partij heeft van zichzelf al een volgorde. Dan heb je mensen die bovenaan staan. Maar die ook nog eens gekozen worden als mens. Vervallen die stemmen dan?*
>
> hoog opgeleiden Zwolle
>
> *Het nadeel vind ik dat het erg ingewikkelder is, of kan zijn. Je hebt nog meer keuzemogelijkheden.*
>
> hoog opgeleiden Rotterdam

9 Leidt af van essentie, verdeeldheid, overload aan campagnes

Leidt af van essentie
De voornaamste zorg is dat de aandacht te veel uit zal gaan naar individuen, ten koste van aandacht van de kiezer voor de inhoud (beleid en partijidealen). Men verwacht in dit opzicht niet zozeer een versterking, maar een afzwakking van waar het werkelijk over zou moeten gaan.

Bovendien heeft het nieuwe systeem als risico dat niet de kwalitatief beste personen worden gekozen, maar de beste campagnevoerders, of het meest aansprekende uiterlijk.

> *Het gaat mij te veel over personen. Mijn voorkeur is altijd dat ik voor een beleid kies.*
>
> hoog opgeleiden Zwolle
>
> *Het nadeel vind ik dat mensen zich moeten gaan profileren. Daar gaat heel veel tijd en moeite in zitten. Hebben ze andere belangen? Die gaan boven partijbelangen?*
>
> hoog opgeleiden Zwolle
>
> *Krijg je dan niet wildgroei van mensen met mooie praatjes? Dan wordt het rommeliger.*
>
> Laag-midden opgeleiden Rotterdam

Dat mensen alleen maar op uiterlijke kenmerken iemand kiezen, die mensen zijn er natuurlijk ook. Het kontje van Bos heb je dan. Dan gaat het niet meer om de inhoud.

laag-midden opgeleiden Zwolle

Verdeeldheid

Ook kan het nieuwe systeem zorgen voor verdeeldheid binnen de partij, omdat niet alleen een strijd gevoerd wordt tussen partijen onderling, maar ook de strijd tussen de partijkandidaten onderling wordt gestimuleerd.

Het lijkt me dat het heel chaotisch wordt. De mensen die het beste overkomen, het beste praatje hebben, dat zijn niet perse de beste mensen. Het voelt een beetje alsof het ook binnen de partij een strijd gaat worden.

laag-midden opgeleiden Zwolle

Overload aan campagnes

Dat het nieuwe systeem het aantrekkelijker maakt voor personen op de lijst om campagne te gaan voeren, leidt tevens tot de angst overspoeld te worden door campagnevoerders (op straat, social media).

Het moeilijke is dat iedereen campagne gaat voeren voor zichzelf. Al die mensen die iets van je willen. Als er per partij zoveel mensen op de lijst staan... dan denk ik wel dat iedereen ineens met zijn kop op de tv wil komen of op social media. Dat zou ik best irritant vinden. Ik wil niet dat iemand aan je kop gaat zeuren van "stem op mij".

hoog opgeleiden Zwolle

Denk je niet dat we dan overvoerd worden op een gegeven moment? Dan moeten mensen zich nog meer gaan inzetten om een keuze te kunnen maken. Op een gegeven moment haken kiezers af omdat ze overvoerd worden.

hoog opgeleiden Rotterdam

10 Kwaliteit van het team in de Tweede Kamer

Een groot deel van de respondenten ziet spontaan als risico van (een groot aandeel) persoonsstemmen dat de kwaliteit van de partijleden in de Tweede Kamer niet geborgd is. Het betreft hierbij met name de vraag of de beste expertise en de beste expertise-mix in de Tweede Kamer vertegenwoordigd zal zijn.

Aspecten die aan deze zorg ten grondslag liggen zijn:

- Aandacht voor uiterlijkheden in plaats van voor inhoud en bestuurlijke kwaliteit.
- De kiezer heeft zelf mogelijk te weinig kennis om te kunnen bepalen wie de beste personen zijn, en de benodigde verdieping is tijdrovend en complex.
- Het is mogelijk dat personen in de Tweede Kamer komen die zich specifiek op een onderwerp richten (en van de andere onderwerpen niets of onvoldoende weten).

Ik vind het gewoon geen goed idee om de landelijke politiek te personaliseren. We zijn al ontzettend bezig met het naar voren trekken van een toevallig charismatisch persoon. De bestuurlijk onderlegde mensen zet je bovenaan. Dat kan een partij heel goed beslissen.

hoog opgeleiden Zwolle

Met persoonsstemmen.... Stel er komen tien mensen in die alleen op onderwijs gefocust zijn. Wat zou dat dan betekenen voor het bestuur? Ben er bang voor dat het dan niet divers genoeg is qua expertise.

hoog opgeleiden Zwolle

Als nadeel zie ik dat campagne voeren misschien wel belangrijker is dan een goede bestuurder zijn. Als je met voorkeursstemmen alleen mensen erin krijgt die veel weten van de zorg, dan denk ik dat de balans zoek is. Ik verwacht nu eigenlijk wel dat er een bepaalde balans zit in zo'n lijst.

laag-midden opgeleiden Zwolle

Ik ben bang voor one issue mensen. Op landelijk terrein is er denk ik enorm veel kennis nodig. Bij focus op lokale of regionale onderwerpen ben ik bang dat het te beperkt is voor de landelijke politiek.

laag-midden opgeleiden Zwolle

Ik heb wel eens iemand gekozen, omdat ik vond dat die zoveel expertise had. Maar diegene zag ik niet perse als een goede leider van de partij.

hoog opgeleiden Rotterdam

Ik kies vaak een persoon omdat ik weet dat die bij mij in de buurt woont. Maar aan de andere kant heeft die zich toch te houden aan de partijpunten. Dus dan krijg je allemaal van die eenmansfractietjes. Ik zeg, stem op een partij en de partij maakt uit wat zijn sterkste kandidaten zijn.

hoog opgeleiden Rotterdam

Ik zit er een beetje dubbel in. Ik stem ook altijd op de bovenste. Het voordeel is, die is meestal de leider, die ook het debat voert. Het moet iemand zijn die goed leiding kan geven, dat moet wel iemand zijn met ruggegraat. Daarmee wil ik niet zeggen dat andere mensen dat niet zouden hebben, maar meestal wel minder. Het voordeel is dat je mensen kan kiezen die heel erg sterk zijn op bepaalde gebieden. Bij D66, die Pia, die heel erg goed is in de zorg, dat is zo iemand die zich sterk maakt voor bepaalde zaken. Zo iemand zou ik heel graag een voorkeursstem willen gegeven. Maar ja, dan denk ik, ben jij nu ook echt de aanvoerder die het team sturing gaat geven? Dat zou dan toch eigenlijk de leider zijn. Maar als ik nogmaals het voorbeeld van die Pia mag geven, die zou op grond van haar kennis en het knokken dat ze doet, die zou ik heel graag een voorkeursstem willen geven. (moderator: Hoe zou het anders zijn dan nu?) Het zou een verbetering zijn dat je mensen

in de partij krijgt waarvan jij vindt dat ze heel erg goed zijn, die op een bepaald gebied heel goed zijn. Maar stel dat iedereen zo denkt als ik, en zo iemand zou de leider van de partij worden, terwijl die dat misschien niet zo goed kan, dat is een beetje de angst die ik heb. Dat vind ik meteen het nadeel van dit systeem.

hoog opgeleiden Rotterdam

Een deel van de respondenten is van mening dat beter aan de partij zelf kan worden overgelaten wie in de Tweede Kamer komt, omdat de partij meer zicht heeft op ieders expertise.

11 Risico op afsplitsing

Als belangrijk nadeel noemt men het risico op afsplitsing. Met meer Tweede Kamerleden die met persoonsstemmen zijn gekozen, is dit risico groter. Dit kan het vertrouwen in de politiek sterk schaden. Men is unaniem van mening dat een randvoorwaarde bij het nieuwe systeem zou moeten zijn dat afsplitsing niet is toegestaan. De partij zal altijd boven individuen moeten gaan, is de opinie.

Het heeft het gevaar in zich dat het een dictatoriale kant op gaat van iemand. Dat zie ik absoluut niet zitten. Dan gaat de persoon boven de principes van een partij.

hoog opgeleiden Zwolle

Als we toch het beleid omgooien, dan mag afsplitsen niet meer mogelijk zijn.

hoog opgeleiden Zwolle

In eerste instantie kies ik een partij. En pas in tweede instantie kruis ik een persoon aan. In dit verband vind ik het risico te groot op versplintering. Dat maakt het voor mij minder aantrekkelijk. (andere respondent) Ja, het risico op eenmansfracties wordt te groot. Het wordt gemeengoed straks. (andere respondent). Ik zou me dan verraden voelen.

hoog opgeleiden Rotterdam

Waar het nu naartoe gaat is dat we hele kleine partijen krijgen, splinterfracties van een persoon. Je kan daar geen beleid mee neerzetten. Waardoor je alleen maar teleurstelling krijgt. Met persoonsstemmen gaat iemand zich alleen maar sterker voelen, machtig voelen: de kiezers hebben aangegeven dat mijn denkbeelden heel erg aanspreken. Dat is niet per definitie verkeerd, maar ik weet niet of het vertrouwen van de kiezer hiermee wordt versterkt. Het populisme en de one liners vliegen je nu al om de oren.

laag-midden opgeleiden Rotterdam

Verdeeldheid binnen de partij wordt gestimuleerd. Sterk hieraan is volgens een hoger opgeleide respondent uit Zwolle dat er anders denkenden, een frisse blik in de partij kunnen komen. Zwak hieraan vindt deze respondent echter dat de partij niet altijd verzekerd is van de stem van de eigen partijleden.

12 Kost veel geld en macht van het geld

De verwachting is dat het voeren van campagnes door personen die zich op een onderwerp of regio willen profileren, veel geld en tijd zal kosten (ten koste van de partij). Waarbij degene met het meeste geld ook de meeste macht heeft. Soms wordt de vergelijking met Amerika gemaakt:

> *Ik ben bang dat er Amerikaanse toestanden gaan komen. Dat het is wie het meeste geld heeft. Zo is Trump toch ook aan de macht gekomen. Dat ga je echt krijgen.*
>
> laag-midden opgeleiden Zwolle
>
> *Ik ga ervan uit dat iedereen die bij de partij is aangesloten het beleid van de partij voert. Om dat te koppelen aan campagne voeren van een mens... dat kost veel geld, veel tijd op tv.*
>
> hoog opgeleiden Zwolle
>
> *Ik denk ook dat het geld een veel grotere rol gaat spelen. Je krijgt allerlei mensen die zich met veel geld zendtijd verschaffen op lokale zenders. Je gaat een beetje naar het Amerikaanse systeem toe en dat vind ik niet zo fijn.*
>
> hoog opgeleiden Rotterdam

13 Oneerlijk

Alhoewel het nieuwe systeem in eerste instantie vooral eerlijker aanvoelt, vragen enkele respondenten zich af of dit systeem daadwerkelijk zoveel eerlijker is dan het huidige. De voornaamste argumenten zijn:

- In de Randstad kan iemand veel meer stemmen voor zich winnen dan iemand in een buitengebied.
- Als mensen persoonlijk campagne gaan voeren dan wordt de macht van het geld te groot.

14 Behoeft regels voor campagnevoering

In de groep met hoog opgeleiden in Zwolle is de zorg voor een overload aan campagnes en “Amerikaanse toestanden” en de macht van het geld zo sterk, dat gepleit wordt voor regels voor hoe er campagne mag worden gevoerd.

15 Draagvlak

De feitelijke veranderingen van het nieuwe systeem zijn dat persoonsstemmen meer relatief gewicht krijgen, en dat men in het nieuwe systeem een partijstem kan uitbrengen zonder een persoon aan te kruisen.

Essentieel: men denkt nu partijstemmen uit te brengen
Cruciaal voor begrip van de reacties en uitgesproken draagvlak voor de maatregel, is dat het merendeel van de respondenten bij stemmen volgens het huidige systeem, het gevoel heeft te stemmen op een partij. Alhoewel men in het huidige systeem altijd een persoon aankruist, wordt dit niet ervaren als een bewust uitgebrachte persoonsstem (zeker wanneer men de lijsttrekker of tot en met nummer 3 in de lijst kiest). Slechts een klein aantal respondent stemt doelbewust op specifieke personen, bijvoorbeeld omdat deze persoon zich overtuigend heeft geprofileerd op een specifiek onderwerp, of omdat die persoon uit de eigen regio of woonplaats komt. Echter, ook dan acht men de persoon ondergeschikt aan de partij. De partijkeuze is bij de respondenten altijd leidend.

Dat het merendeel het reeds idee heeft nu een partijstem uit te brengen, maakt dat men de verandering, het nieuwe van de voorgenomen maatregel in eerste instantie veelal niet ziet. De spontane gepercipieerde verandering is veelal het kunnen uitbrengen van een persoonsstem.

Persoonsstem
In eerste instantie wordt de maatregel door een deel van de respondenten ervaren als een mogelijke versterking van de democratie. Het betreft dan veelal respondenten van buiten de Randstad, echter ook in de Randstad is een deel in eerste instantie positief. Immers, meer invloed van de kiezer op wie van de lijst er in de Tweede Kamer komt voelt eerlijker. Vooral voor de kandidaten op de lijst, en niet zozeer voor de kiezer zelf. Maar voor de kiezer die belang hecht aan persoonsstemmen kan er meerwaarde vanuit gaan. Wanneer meer personen zich profileren, kan dit de verbondenheid/betrokkenheid bij de partij vergroten, en zo de democratie versterken.

Echter, de maatregel wordt ervaren als het complexer maken van het stemmen, immers: het uitbrengen van een persoonsstem vergt verdieping in die personen. Het merendeel van de respondenten zegt dit niet te zullen en/of kunnen doen. Het schrikt hen af.

Draagvlak vanuit de intentie van deze maatregel, om de invloed van de kiezer te vergroten op welke kandidaten van de lijst er in de Tweede Kamer komen, is al met al gering. In alle groepen gaan stemmen op, die inhoudelijk tegen de kerngedachte van de voorgenomen maatregel pleiten.

De verschuiving van aandacht naar de personen (in plaats van, of additioneel aan, aandacht voor de partijidealen) heeft voor de respondenten vooral nadelen (Werpt drempels op voor de kiezer, kan leiden tot verdeeldheid binnen de partij, gaan stemmen op uiterlijk in plaats van inhoud, het risico van afsplitsing/zetelroof, hoge kosten en een te grote macht van het geld, de zorg overspoeld te worden door campagnes die afleiden van de essentie, het niet komen tot de meest optimale expertisemix in de Tweede Kamer), die al met al maken dat men weinig versterking van de democratie toekent aan de maatregel.

Ook rijst de vraag of kandidaten van buiten de Randstad daadwerkelijk meer kansen hebben om in de Tweede Kamer te komen. Personen uit de Randstad kunnen immers veel meer persoonsstemmen uit de dichtbevolkte Randstad in de wacht slepen, is de verwachting. Dit kan maken dat de maatregel wordt ervaren als een *schijninvloed, een gevoelsmatige, doch niet daadwerkelijke*.

Voor draagvlak is het nodig dat de nadelen grotendeels worden weggenomen (bijvoorbeeld door regelgeving).
Indien de nadelen kunnen worden weggenomen, dan is een deel van de respondenten positief. De persoonsstem kan dan leiden tot meer verbinding, het meer leren kennen van kandidaten en het tot leven brengen van de partijstandpunten.

Partijstem
Dan resteert het kunnen uitbrengen van een partijstem. Dit wordt door het merendeel positief ervaren, omdat het makkelijk en niet complex is. Een zeer groot deel van de respondenten zegt (na uitdieping van deze maatregel) een partijstem te zullen uitbrengen bij het nieuwe systeem.

De toegevoegde waarde is ook, dat verdieping in personen niet (meer) nodig is bij deze optie. Echter, dit voordeel is geen voordeel dat men zelf spontaan aan de maatregel verbindt. Immers, ook nu heeft men vaak al het idee een partijstem uit te brengen. De behoefte aan een minder complex systeem lijkt in dit onderzoek vooral te worden uitgelokt door het agenderen van het nieuwe systeem dat complex overkomt.

Vereenvoudiging van het stemmen via de mogelijkheid tot het kunnen uitbrengen van een partijstem, kan volgens de respondenten drempels verlagen om te gaan stemmen, en zo leiden tot een hogere opkomst (en dus meer democratie) bij verkiezingen.

16 Aandachtspunten voor communicatie

Communicatie over deze maatregel behoeft:

- Duidelijke uiteenzetting wat het verschil is ten opzichte van het huidige systeem. Waarbij de kiezer eerst bewust moet worden dat men nu persoonsstemmen uitbrengt (wat veelal haaks staat op de eigen perceptie dat men een partijstem uitbrengt).
- Bewustwording bij het kabinet dat (toegenomen) gemak door het kunnen uitbrengen van een partijstem de voornaamste driver is voor de kiezer om dit systeem te prefereren.
- Toelichting hoe en in welke mate de kansen voor kandidaten op de lijst toenemen, met daarbij ook aandacht voor de kansen voor kandidaten van buiten de Randstad. Het aspect "eerlijkheid" is hierbij belangrijk. Aspecten die tegen de perceptie van "eerlijkheid" in kunnen werken zijn onder meer "macht van het geld", "macht van de meeste stemmen uit de Randstad".
- Uitleg hoe de uitslag wordt verwerkt in dit "dubbele" systeem.
- Aandacht voor hoe het risico op nadelen wordt verkleind (afsplitsing, verdeeldheid, overload aan campagnes, hoge kosten, etc.)
- Mogelijk ook 'guidance' in hoe men zich in personen kan verdiepen (wordt nu ervaren als heel complex).

Resultaat: Kiesdrempel

1 Beschrijving van overwogen maatregel

De maatregel is door de moderator aan de groep gepresenteerd. Hierbij heeft onderstaande tekst als basis gediend.

> Dit idee gaat over het verminderen van het aantal politieke partijen in de Tweede Kamer door de invoering van een drempel. Een partij moet dan bijvoorbeeld meer dan 5% of 10% van alle stemmen halen om in de Tweede Kamer komen. In 2017 zijn er 13 partijen in de Kamer gekozen. Een kiesdrempel van 10 % zou in 2017 betekend hebben dat er dan maar 4 partijen voldoende stemmen hadden gekregen om in de Kamer te komen. 9 partijen die nu wel in de Kamer zitten hadden het dan niet gehaald. Bij een kiesdrempel van 5% zouden er 7 partijen in de Kamer zijn gekozen.
>
> Door een systeem met een kiesdrempel is na de verkiezingen sneller duidelijk wie de regering gaan vormen (formatie gaat makkelijker, er worden minder partijen in betrokken, namelijk alleen die die de kiesdrempel gehaald hebben).
>
> Op termijn kan de invoering van een kiesdrempel ook zorgen voor minder politieke partijen.
>
> Daar staat tegenover dat dan ook minder partijen in de Kamer kunnen zeggen wat zij willen bereiken.
>
> Landen als Duitsland (5%), Zweden (4%) en Denemarken (2%) hebben een kiesdrempel.

2 Overwegend positief gevoel wanneer kiesdrempel niet te hoog is

Uit de primaire reacties blijkt dat een aanzienlijk deel van de respondenten een kiesdrempel een goed idee vindt, waar men zelf ook wel eens over na heeft gedacht. Men herkent het gevoel dat er te veel partijen zijn waardoor je door de bomen het bos niet meer ziet. Vrijwel alle respondenten geven aan niet alle partijprogramma's te kennen en hierdoor zelf al een deel van de partijen niet te overwegen of te kennen.
Over alle groepen heen is er consensus over het feit dat de kiesdrempel niet te hoog moet zijn. 10% wordt als te hoog ervaren, er blijven dan te weinig partijen in de Tweede Kamer over. Hierdoor wordt het gevoel van de democratie te veel ingeperkt. Over het algemeen denkt men aan een kiesdrempel van 2-5%. Dit percentage wordt echter niet sterk inhoudelijk onderbouwd, men kiest het eerder omdat het lager is dan 10% (wat men te hoog vindt).

3 Voordelen: makkelijker, duidelijker en sneller

Als voornaamste voordelen van het nieuwe systeem worden genoemd (in willekeurige volgorde):

Deze voordelen worden in de volgende paragrafen nader uitgewerkt (in willekeurige volgorde).

4 Snellere en effectievere formatie

Door een kiesdrempel zullen er minder partijen in de Tweede Kamer komen dan nu het geval is. De meeste respondenten denken dat hierdoor de formatie van de regering sneller en effectiever zal gaan.

Geen eindeloze discussies.

Hoog opgeleiden Den Bosch

Het blijft altijd een compromis. Je krijgt in geen één regering al je punten. Je zult altijd toe moeten geven (...) maar hoe meer partijen er zijn hoe moeilijker dat wordt.

Laag-midden opgeleiden Den Bosch

Na de verkiezingen is er een duidelijker regeerakkoord. Als je ziet wat voor partijen moeten gaan samenwerken en welke concessies ze moeten doen: welke verantwoording ze moeten afleggen aan de achterban. Ik denk dat als je minder partijen hebt, minder partijen samen een regering kunnen vormen.

Hoog opgeleiden Amsterdam

Je krijgt een duidelijkere uitslag en een versnelling in het proces daarna.

Hoog opgeleiden Amsterdam

De coalitie kan sneller gevormd worden denk ik, het duurt nu eeuwen.

Laag-midden opgeleiden Amsterdam

De zetelverdeling wordt anders. Je hoeft niet samen te werken als je genoeg zetels hebt. En nu pakken ze die kleintjes erbij.

Dat je maar met 2 of 3 partijen hoeft te regeren in plaats van 4 of 5.

Laag-midden opgeleiden Amsterdam

5 Vergroting bestuurbaarheid land

Een deel van de respondenten denkt dat de bestuurbaarheid van het land wordt vergroot door een kleiner aantal partijen. Men redeneert dat er nu in de Kamer

zoveel standpunten worden verdedigd, dat dit de besluitvorming vertraagt. Door een kleiner aantal partijen kunnen beslissingen sneller worden genomen.

> *Ik ben het daar wel mee eens. Ik heb het er tijdens de verkiezingen vaak met mijn man over gehad. Al die kleine partijen, uiteindelijk neemt het niks en wordt het moeilijker regeren dus een drempel zou ik zeker voor zijn.*
>
> Hoog opgeleiden Den Bosch
>
> *Ik vind het een ontzettend goed idee. Het is een idee over de politiek en de inrichting er van, dat ik ook al zelf had dus ik kan me er heel goed in vinden. Een sterk punt is: minder politieke partijen en geen lappendeken meer in de Kamer. Er zijn zo ontzettend veel partijen. Het is een verbetering voor de bestuurbaarheid van een land.*
>
> Laag-midden opgeleiden Den Bosch
>
> *Het wordt veel bestuurbaarder. Er zijn zo veel kleine partijtjes. Volgens mij werkt het voor geen meter meer. Zo haal je de echt serieuze partijen er uit, die ook heel veel succes kunnen gaan boeken.*
>
> Laag-midden opgeleiden Den Bosch
>
> *Je krijgt minder versnippering binnen de Tweede Kamer.*
>
> Hoog opgeleiden Amsterdam
>
> *Met minder partijen ben je daadkrachtiger in je besluitvorming.*
>
> Laag-midden opgeleiden Amsterdam

6 Stemmen wordt makkelijker en overzichtelijker

Een groot deel van de respondenten ziet als voordeel van deze maatregel dat stemmen makkelijker en overzichtelijker wordt. Zij gaan er van uit dat er minder partijen aan de verkiezingen mee zullen doen: alleen die partijen die er van uit gaan de kiesdrempel te zullen halen. Hierdoor ontstaat een partijenlandschap met minder politieke partijen, wat als kiezer makkelijker is te overzien. Ten eerste omdat er gewoonweg minder partijen zijn om uit te kiezen. Maar ook omdat men verwacht dat de partijen die overblijven zich meer zullen onderscheiden op belangrijke standpunten.

> *Het lijkt me een goed plan. Ik zie nu door de bomen het bos niet meer. Het wordt sowieso makkelijker.*
>
> Laag-midden opgeleiden Amsterdam
>
> *Het is duidelijker voor de kiezer. Nu moet je helemaal zo'n stemwijzer gaan doen, past dit wel bij mij? En aangeven welke maatregel je belangrijk vindt.*
>
> Hoog opgeleiden Den Bosch

7 Betere vertegenwoordiging van jouw standpunten in de Kamer

Een deel van de respondenten is van mening dat door minder partijen in de Tweede Kamer, de kans dat jouw standpunt gehoor krijgt groter wordt. Door de veelheid aan kleine partijen die nu in de kamer zitten, is er ook een veelheid aan meningen. Door dit 'in te dikken' naar maar een aantal standpunten, wordt de kans vergroot dat je je gehoord voelt.

> *Op een gegeven moment heb je 50 partijen in de Kamer met allemaal 1 mannetje. Dan ben je wel een vertegenwoordiging, maar.... Het is aan de politieke partijen om daar meer aan te doen, aan de vertegenwoordiging.*

8 Clustering kleine partijen

In beide hoogopgeleide groepen zijn een aantal respondenten van mening dat door een kiesdrempel in te voeren, kleine partijen samen of met grote partijen clusters gaan vormen. Zij denken dan aan clusters rond bepaalde standpunten. Door deze clusters zijn de kleine partijen gezamenlijk alsnog in staat om de kiesdrempel te halen. Hierdoor denken zij dat deze partijen een duidelijker en meer onderscheidend partijprogramma gaan opstellen: niet 1 'extreem' standpunt wat kleine partijen volgens hen nu doen. Dit is voor de kiezer prettig: je hoeft niet alle partijprogramma's door te lezen, maar hoeft je bijvoorbeeld alleen te verdiepen in een cluster 'milieu'.

> *Dat het misschien groepen moeten worden, daar ben ik het helemaal mee eens. Er zijn heel veel egotrippers. Ik ben degene die de partij leid, het gaat bijna om de persoon en niet om het idee dat de partij heeft. In groepen zou je ideeën meer kunnen clusteren.*
>
> Hoog opgeleiden Den Bosch
>
> *Wat zij al aangaf: ik denk dat je al formaties hebt, op het moment dat verkiezingen zijn begonnen. Want dan heb je dus dat kleine partijen samensmelten met grote. Die ideeën worden gezamenlijk gedragen.*
>
> Hoog opgeleiden Den Bosch
>
> *Ik denk dat het interessant gaat zijn dat je clustering krijgt. Dit zal het 'ik zie de bomen door het bos niet meer- effect' wegnemen.*
>
> Hoog opgeleiden Amsterdam

9 Kostenverlagend

Een enkeling noemt als voordeel dat minder partijen, ook minder kosten met zich meebrengt. Dit wordt als voordeel ervaren. Deze respondenten hebben het gevoel dat een veelheid aan politieke partijen de samenleving (onnodig) veel geld kosten.

Als er alleen maar serieuze partijen zijn, scheelt het een heleboel geld.

Laag-midden opgeleiden Den Bosch

10 Nadelen: minder vertegenwoordiging, minder democratisch en verlies diversiteit

De volgende nadelen zijn naar voren gekomen (in willekeurige volgorde):

Deze gepercipieerde nadelen worden in de navolgende paragrafen uitgewerkt.

11 Burgers voelen zich niet vertegenwoordigd

Door een kiesdrempel in te stellen heeft een deel van de respondenten het gevoel dat wanneer je op een kleine partij stemt, je stem 'verloren' kan gaan wanneer deze partij de kiesdrempel niet haalt. Hierdoor kun je je niet meer vertegenwoordigd voelen.

> *Als je zegt stem van het volk, dan mag iedereen zijn zegje doen. Ik ben niet voor een kiesdrempel omdat bepaalde groepen zich niet gehoord voelen.*
>
> Hogeropgeleiden Den Bosch
>
> *Een zwak punt vind ik dat een aantal mensen niet gehoord worden die op kleinere partijen stemmen. Die hebben op zo'n kleine partij gestemd, waar ze helemaal achter staan en daar wordt helemaal niks mee gedaan.*
>
> Laag-midden opgeleiden Amsterdam
>
> *Ik denk dat heel veel mensen zich niet meer vertegenwoordigd voelen. Die hebben op een kleine partij gestemd waar ze helemaal achter staan. En dan wordt er niks mee gedaan.*
>
> Laag-midden opgeleiden Amsterdam

Hiermee samenhangend denken sommige respondenten dat een deel van de bevolking wellicht niet meer zal gaan stemmen. Zij denken dat wanneer de kans bestaat dat jouw stem 'verloren' gaat (je dus op een partij hebt gestemd die de kiesdrempel niet haalt), de kans bestaat dat je helemaal niet meer gaat stemmen.

Ook noemen enkelen het gevoel van 'de meerderheid regeert over de minderheid'. Hiermee bedoelt men dat kleinere partijen een stem kunnen vertegenwoordigen waar men in de grote partijen geen weet van heeft. Men is bang dat belangen van minderheden worden genegeerd.

> *Ik zit zelf in de Wajong. Daar zijn regels voor gemaakt door mensen die geen idee hebben waar ze het over hebben. Die zitten in de kleine partijen maar daar wordt niet naar geluisterd.*

12 Niet democratisch

Het feit dat je partijen uitsluit omdat ze een bepaald percentage van de stemmen niet halen, wordt soms als niet democratisch bestempeld. Enkele respondenten hebben het gevoel dat deze maatregel wordt geopperd om de grote partijen te steunen en de kleinere partijen niet aan het woord te laten.

> *Elke drempel die je opwerpt is ter bescherming van de bestaande structuur, om de kleintjes onder tafel te houden. Totaal ondemocratisch.*
>
> Hoog opgeleiden Amsterdam
>
> *Is dit niet een anti-democratische maatregel dan? De grote partijen zijn voorstander van dit, van deze maatregel.*
>
> Laag-midden opgeleiden Amsterdam
>
> *Feit is dat een groep nooit meer aan het woord zal komen, dat is minder democratisch.*
>
> Laag-midden opgeleiden Den Bosch

13 Diversiteit gaat verloren

Een deel van de respondenten is bang dat de diversiteit van de partijen verloren gaat. Zij vinden het prettig dan nu alle 'kleuren' aan bod kunnen komen en zijn bang dat dat verdwijnt.

> *Het is toch wel belangrijk dat er diversiteit blijft. Om te zeggen: al die kleine partijtjes die doen we allemaal weg...*
>
> *Er is minder keuze. Dat vind ik echt een nadeel.*
>
> Laag-midden opgeleiden Den Bosch
>
> *Kleine verschillen worden niet meer gehoord.*
>
> Laag-midden opgeleiden Den Bosch

14 Je stem gaat indirect naar de grote partijen

Enkele respondenten uit Amsterdam vragen zich af wat er gebeurt met de stemmen op de partijen die de kiesdrempel niet halen. Men beredeneert zelf dat deze stemmen waarschijnlijk naar de grote partijen gaan. Dit geeft een onprettig gevoel: een gevoel dat jouw stem dan naar een partij gaat waar je helemaal niet achter staat.

> *Ik zie dan ontwikkelingen die niet leuk zijn. Als dit inderdaad zo is dat jouw stem naar een partij gaat die je helemaal niet wilt, dan krijg je dat mensen maatregelen gaan nemen om hun onvrede te uiten.*
>
> Hoog opgeleiden Amsterdam

15 Kleinere partijen hebben minder kans te groeien

Een enkeling noemt als nadeel dat kleinere (beginnende) partijen minder de kans krijgen om te groeien. Je moet direct een bepaald (hoger) percentage van de stemmen krijgen om in de Tweede Kamer te komen. In het huidige stelsel moet je ook een bepaald percentage krijgen, maar de kans is groter dat je bijvoorbeeld met 1 zetel kunt starten. Men is bang dat dit een drempel opwerpt voor kleine beginnende partijen.

16 Draagvlak

Speelt in op behoefte aan versimpeling en verduidelijking.
Voor deze maatregel bestaat veel draagvlak. De maatregel wordt in een aantal groepsdiscussies zelfs spontaan geopperd, wanneer er wordt gesproken over andere maatregelen. Een kiesdrempel speelt in op de behoefte tot versimpeling en verduidelijking. Men verwacht dat het kiezen voor een partij makkelijker en overzichtelijker gaat worden als er op den duur minder partijen aan de Tweede Kamerverkiezing meedoen. Ten eerste omdat er gewoonweg minder partijen zijn om uit te kiezen. Maar ook omdat men verwacht dat de overgebleven partijen een duidelijker standpunt zullen gaan innemen en er meer onderscheid komt tussen de partijen.
Door deze versimpeling en verduidelijking verwacht men ook dat de opkomst voor de verkiezingen hoger zal worden.

Na de verkiezingen verwacht men een snellere formatie, omdat de uitslag duidelijker wordt. De coalitie kan uit minder partijen gevormd worden wat het proces zal versnellen, denkt men.

Nadeel dat niet ieder geluid wordt gehoord bestaat, maar domineert niet.
Het belangrijkste nadeel dat aan deze maatregel hangt is dat men het gevoel heeft dat niet ieder geluid meer gehoord wordt als bepaalde partijen niet meer in de Tweede Kamer komen of niet meer meedoen aan de verkiezingen. Men is bang dat er alleen nog naar de stem van de meerderheid wordt geluisterd en de minderheid hierdoor niet meer wordt gehoord. Dit nadeel domineert echter niet boven de behoefte aan overzicht. Bovendien redeneert men dat kleinere partijen zullen gaan clusteren om zo toch het benodigde aantal stemmen te halen. En men verwacht dat de grote partijen ook standpunten van kleinere partijen zullen gaan opnemen, die binnen hun partijprogramma passen.

17 Aandachtspunten voor communicatie

Voor communicatie over deze maatregel is belangrijk:

- Focus moet liggen op versimpeling en verduidelijking van het stemmen: er zijn (op den duur) minder partijen om uit te kiezen. Je hoeft je dus in minder partijen te verdiepen. Daarnaast verwacht men dat partijen duidelijkere standpunten innemen. Maar ook vergroting van de bestuurbaarheid van het land en vereenvoudiging van de coalitievorming zijn aspecten die aanspreken in deze maatregel.
- Uitleg geven dat er nu ook al een kiesdrempel is maar dat deze wordt verhoogd.
- Besef dat het gevoel kan ontstaan van minder democratie en uitsluiten van partijen. Het aspect 'clustering' is hier van belang. Men verwacht dat kleinere partijen gaan clusteren en hierdoor juist 'meer stem' krijgen. Ook verwacht men dat grote partijen de stem van kleinere zullen opnemen. Hierdoor kan men zich vertegenwoordigd blijven voelen.

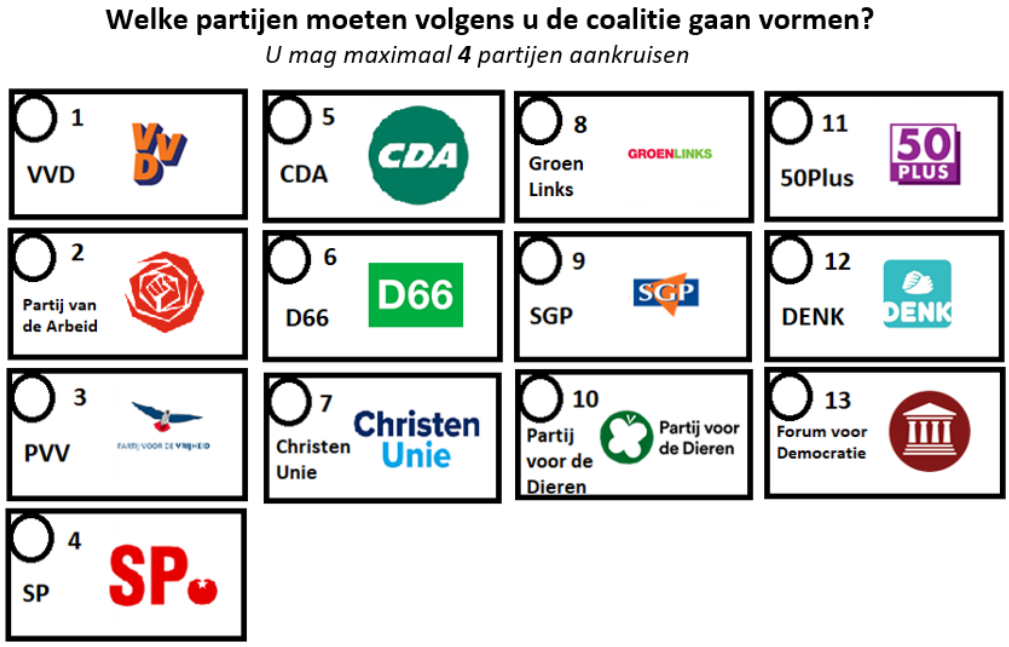
Resultaat: Coalitiestem

1 Beschrijving van overwogen maatregel

De maatregel is door de moderator aan de groep gepresenteerd. Hierbij heeft onderstaande tekst als basis gediend.

Kiezers zouden bij de Tweede Kamerverkiezingen ook de mogelijkheid moeten krijgen om duidelijk te maken welke partijen volgens hen samen de regering moeten gaan vormen. Dan is na de verkiezingen meteen duidelijk welke combinatie de voorkeur van de kiezers heeft.

Een voorbeeld van hoe het extra stembiljet er dan uit kan komen te zien:

2 Scepsis

De reacties zijn in essentie positief, maar er is ook veel scepsis. In de gesprekken komen steeds als thema's naar voren:

- Het vertrouwen in de politiek (laag).
  Immers, de politiek heeft in het verleden bewezen zich (te) weinig aan te trekken van adviezen van de kiezer. Referenda uitslagen zijn genegeerd, en referenda zijn zelfs afgeschaft. Een vrijblijvend advies heeft in de ogen van de respondenten weinig zin. Zeker ook omdat partijen elkaar nu op voorhand wel eens als coalitiepartner uitsluiten.

  Weet je wat het is? Ze hebben het referendum afgeschaft. En nu beginnen ze met dit soort andere dingen. Ze luisteren er niet naar.

  laag-midden opgeleiden Zwolle

- Het vertrouwen in de eigen expertise (laag omdat het complexe materie betreft. Hoe meer keuzes men kan/moet maken, des te complexer is de perceptie).
  Een aanzienlijk deel van de respondenten vraagt zich spontaan af of zij in staat zijn om een goede keuze te kunnen maken.

  Ik zou er meerwaarde in zien als het bindend is. Dan zou ik meer een gevoel van invloed hebben. Maar ik vind mezelf niet bekwaam genoeg om dat te kunnen bepalen.

  hoog opgeleiden Zwolle

Hieruit voortvloeiend is een belangrijk thema in de gesprekken in hoeverre de extra moeite of inspanningen die worden gevraagd van de kiezer, gerechtvaardigd zijn: wat komt er in de praktijk terecht van de wens van de kiezer?

Ongeacht of men een adviserend dan wel bindend karakter van de uitslag voorstaat, stelt men unaniem dat nodig is dat niet vrijblijvend met de uitslag van de coalitiestem mag worden omgegaan door de politiek. Dit zou het vertrouwen van de kiezer sterker schaden. Coalitievoorkeuren zouden sowieso moeten worden onderzocht. En de politiek zou zich moeten verantwoorden wanneer andere keuzes worden gemaakt.

Bindend
Een groot deel van de respondenten zegt dat de uitslag bindend zou moeten zijn. Omdat dit volgens hen de enige garantie is dat de uitslag serieus genomen wordt door de politiek.

Enkele respondenten merken op dat als de uitslag bindend is, er weliswaar veel van terecht komt in de fase van coalitievorming, maar niet noodzakelijk op de lange termijn (men ziet het risico van een kabinetscrisis). Immers, samenwerking laat zich niet afdwingen.

Bij een bindende uitslag is het extra belangrijk een goed doordachte coalitiestem uit te brengen, waarbij de vraag overheerst of de kiezer dat kan (expertise) en wil (tijdsinspanning).

Adviserend
Een deel van de respondenten is van mening dat de stem van de kiezer adviserend, richtinggevend zou moeten zijn. Immers, de materie is heel complex (te complex) en bovendien laat samenwerking zich niet afdwingen. Ook is er bij een dwingende uitslag het risico dat vervroegd nieuwe verkiezingen worden gehouden.

Enkele citaten

> *Als het adviserend zou zijn, dan zou het hele idee voor mij wegvallen. We hebben ons in het verleden al raadgevend kunnen inspreken. En volgens mij heeft het kabinet al die adviezen naast zich neergelegd. Dus als het raadgevend is, zou ik het achterwege laten.*
>
> laag-midden opgeleiden Rotterdam
>
> *Als het adviserend is kan iedereen denken "ze doen er toch niks mee". Dan zou ik toch meer neigen naar bindend.*
>
> laag-midden opgeleiden Zwolle
>
> *Ik vind niet dat het bindend zou moeten zijn. Dan kunnen we om de haverklap naar de stembus.*
>
> laag-midden opgeleiden Zwolle
>
> *Als het een advies is, wat heeft het dan voor meerwaarde? En als het verplicht is, dan zou het zijn dat je partijen verplicht om samen te werken. En dat kan niet.*
>
> hoog opgeleiden Zwolle

3 Voordelen: formatie, eerlijker, minder teleurstelling, een "richting stem"

Als voornaamste voordelen van het nieuwe systeem (coalitiestem) worden genoemd (in willekeurige volgorde):

De voordelen worden hieronder verder uitgewerkt.

4 Meer invloed, geeft richting bij formatie (sneller), vertrouwen kan toenemen

Als voordeel ziet men dat de kiezer voeding of richting kan geven aan de kabinetsformatie, en zo meer invloed heeft op het geheel. De hoop is dat de formatie hierdoor sneller tot stand kan komen. Immers, de formateur en de partijen kunnen nu weten welke combinaties de voorkeur hebben van de kiezer, en hoeven hierover niet onzeker te zijn:

> *Ik vind het een klein voordeel. Want nu heb je heel vaak dat kiezers zeggen: we hebben wel op je partij gekozen, maar we hoopten op een andere coalitie. Ik wil bijvoorbeeld een links coalitie of een rechtse. Aan de hand daarvan kunnen de regeringsleiders zeggen, er wordt meer gekozen voor links of rechts of midden. Dan hebben ze meer een leidraad en een houvast.*
>
> hoog opgeleiden Zwolle
>
> *Goed dat ze van te voren weten wat het volk wil.*
>
> hoog opgeleiden Zwolle
>
> *Zo'n formateur kan een heel duidelijk beeld krijgen van wat de kiezers willen. En als er dan een heel duidelijke stroming is, dan kun je daar bijna niet omheen.*
>
> hoog opgeleiden Rotterdam
>
> *Als ik het puur bij dit idee houd, dan heb ik er een goed gevoel bij. Maar als ze dan een coalitie gaan vormen met een partij die heel andere ideeën heeft... Als ik aan het begin kan aangeven "dit is mijn voorkeurscombinatie met polderen", dan kun je tenminste vooraf links, midden of rechts aangeven.*
>
> Hoog opgeleiden Rotterdam
>
> *Het voordeel? Duidelijkheid. Ze kunnen er rekening mee houden. En je krijgt de indruk dat je invloed hebt op het hele systeem.*
>
> hoog opgeleiden Zwolle
>
> *Ik denk dat het best wel zou kunnen, als je het als een stukje informatie van onderop ziet.*
>
> laag-midden opgeleiden Zwolle

Ook kan het vertrouwen in de politiek toenemen. Wanneer uiteindelijk een coalitie met andere partijen dan jij hoopte tot stand komt, kan dit maken dat je je "gepakt" voelt, omdat de dingen die jij hoopte te bewerkstelligen met je stem, van tafel worden geveegd tijdens het polderen/formeren:

> *Wat ik het ergste vind: als jouw partij niet de grootste is, dan is dat zo. Dat is de democratie. Maar wat ik heel erg vind, is als je een heel linkse partij stemt, en ze gaan samen met een rechtse. Dan blijft er voor mijn gevoel weinig van over. (modertaor: en nu kan je stemmen voor een linkse coalitie?) Ja. Dat vind ik wel sterker. Natuurlijk moet je altijd polderen. Maar het geeft richting. Ik weet niet of het bindend of adviserend moet zijn, maar wel dat de kans dat dat gebeurt kleiner moet zijn.*
>
> hoog opgeleiden Rotterdam

Mensen zijn denk ik nu ik vaak teleurgesteld. Als ik dat had geweten, dat die partij met die en die in een coalitie zou gaan zitten, had ik het nooit gedaan. Op deze manier heb je meer inspraak in de koers. Ik denk ook dat het voor helder beleid zorgt.

laag-midden opgeleiden Rotterdam

Snellere kabinetsformatie. En het betekent toch meer inspraak voor de kiezer. Directere democratie. Ik voel me altijd heel erg gepakt en dat kan je misschien voorkomen.

hoog opgeleiden Rotterdam

Het vertrouwen kan ook toenemen doordat partijen elkaar (mits ze de stem van de kiezer serieus nemen) niet op voorhand kunnen uitsluiten. Dat dit tot op heden wel het geval is, is velen een doorn in het oog. Dat VVD een coalitie met de PVV heeft uitgesloten, terwijl de PVV de tweede partij was, wordt in dit kader genoemd. Mocht de kiezer een combinatie van VVD en PVV voorstaan, dan zou hieraan gehoor moeten worden gegeven. Dat is eerlijke democratie. Ook worden partijen gedwongen tot uitleg (wat goed kan zijn voor het vertrouwen).

Ik denk dat het goed is. Nu beslist de partij die aan de macht is wie er in de coalitie komt. Zoals toen Wilders werd uitgesloten terwijl hij heel veel stemmen had, dat vond ik eigenlijk oneerlijk.

laag-midden opgeleiden Rotterdam

Je dwingt de partij tot uitleg.

hoog opgeleiden Zwolle

5 Meerdere partijen kunnen stemmen

Makkelijker

Enkele respondenten zijn positief omdat zij in de coalitiestem de mogelijkheid zien om op meer partijen te stemmen. Iets wat vooral aanspreekt bij respondenten die niet een sterke overtuiging hebben voor een partij, maar twijfelen tussen meerdere partijen:

Ik vind het een goed idee. Af en toe heb ik moeite om tussen een, twee of drie partijen te kiezen. Soms zitten partijen dicht bij elkaar. Het voordeel is dat je een keuze kunt maken tussen drie, vier partijen waarvan je denkt, die passen bij mij en die zouden een goede coalitie vormen. En dat je partijen kunt uitsluiten waar je het helemaal niet mee eens bent.

hoog opgeleiden Rotterdam

Beste team kunnen samenstellen

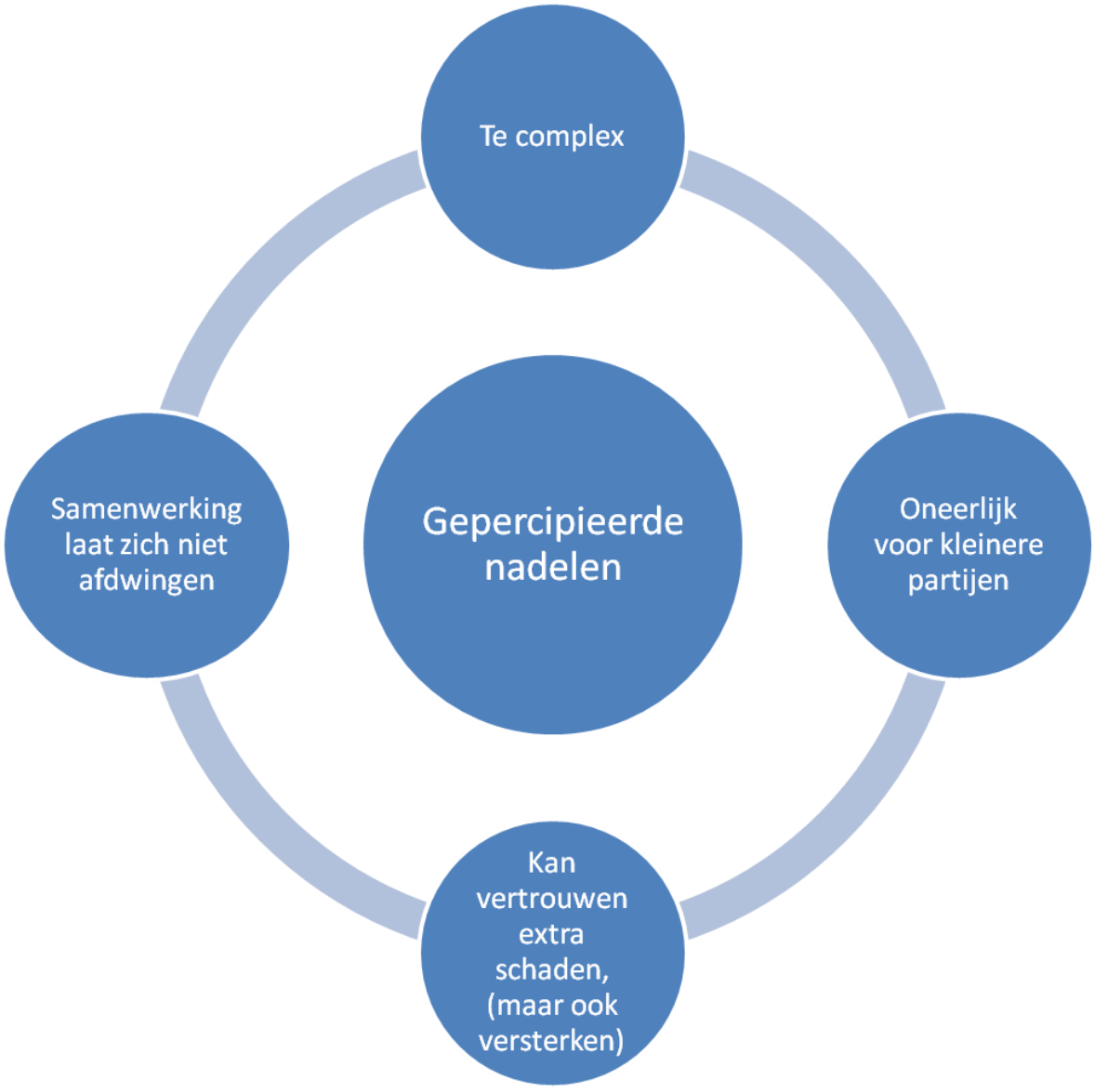
In de groep hoog opgeleiden in Rotterdam wordt de vergelijking getrokken met het kunnen samenstellen van je eigen voorkeursteam, de voor jou meest krachtige combinatie:

Ik vraag me elke keer af: waarom vind ik dit zo positief? Vroeger als er op school een spelletje gespeeld werd, dan mocht je kiezen. Dan kies je eerst de sterkste, daarna de tweede... Zo kom je voor jouw gevoel op het sterkste team uit. En als je naar een voetbalteam kijkt, krijg je ook steeds mensen die goed kunnen keepen, aanvallen, verdedigen. Dat je van te voren een team kunt vormen. Die associatie krijg ik steeds.

hoog opgeleiden Rotterdam

6 Nadelen

De volgende nadelen worden genoemd:

7 Te complex

Veel reacties gaan over de inspanningen en expertise die nodig zijn voor het uitbrengen van een coalitiestem. De overheersende opinie is dat het bepalen van een coalitiestem te complex is. Er gaan vooral barrières vanuit.

Deze perceptie wordt gevoed door:

- Het feit dat niet één, maar meerdere partijen worden gekozen, die vruchtbaar moeten kunnen samenwerken. Dit vergt volgens de respondenten meer verdieping. Je moet allereerst van meerdere partijprogramma's/-filosofieën op de hoogte zijn. Sommigen voegen daaraan toe dat je ook nog enigszins moet kunnen weten waar de match tot stand kan komen. Des te meer keuzes er gemaakt kunnen worden, des te complexer, volgens de meeste respondenten.
- De ervaring met lange, moeizame formaties: als de "experts" (politici) het al niet kunnen, waarom zou de burger dat dan wel kunnen?

Ik zou het een volstrekt waardeloze maatregel vinden. Als alle leiders in koor roepen tijdens het overleg "het is zo complex", waarom zou je het dan in vredesnaam bij de kiezer neerleggen?

hoog opgeleiden Zwolle

Dat je je verplicht moet verdiepen in al deze partijen. Hoe kan je stemmen zonder dat je weet hoe en wat? Ik denk dat heel veel mensen denken "laat maar zitten".

hoog opgeleiden Zwolle

Ik denk dat het averechts gaat werken voor de opkomst. Want het wordt complexer. Hoe kan ik weten wat een goed huwelijk zal zijn? Kunnen we over twee jaar weer naar de stembus. Ik denk dat juist die onderhandelingen voor een coalitie noodzakelijk zijn.

hoog opgeleiden Zwolle

Mensen raken afgeschrikt: omdat ze zich dan in vier partijen goed moeten inlezen. Ik ben bang dat het je als kiezer fundamenteel te weinig zegt om al die partijen tegen elkaar te kunnen zetten. Je ziet gebrek aan inzicht en kennis.

laag-midden opgeleiden Zwolle

Ik denk niet dat het haalbaar is. Ik weet ook niet of er dan een goede uitkomst komt, waar de partijen iets mee kunnen. (moderator: denk je dat wij het niet kunnen overzien?) Ja. Partijen moeten consessies aan elkaar doen. Dat moet je niet aan burgers overlaten.

laag-midden opgeleiden Zwolle

Moet de burger de coalitie gaan vormen? Ik denk niet dat dat verstandig is. Het is al lastig om één partij te kiezen, laat staan vier. Laat dat over aan mensen die ervoor gestudeerd hebben.

laag-midden opgeleiden Zwolle

Zie je door de bomen het bos niet meer. Ik zie me al staan in het stemhokje. Moet ik ál die partijprogramma's kennen, maar dat doe ik niet. Dit moet je de kiezer niet aandoen. Ik denk dat de opkomst alleen maar lager wordt.

laag-midden opgeleiden Rotterdam

Ik vraag me af, is dat wel verstandig, dat de burger moet bepalen, jullie komen in de regering? Ik denk dat het een groot rommeltje wordt. En als je al die keuzes hebt... Dit moet je niet aan de burger overlaten. (moderator: Waarom heb je er twijfels bij, dat de kiezer beslissen?) Dan moet je er ook weer over nadenken, wie wil ik ernaast hebben? Dan ben je twee maanden bezig met kiezen. Als ze gaan campagne voeren word je nu al overspoeld, en dan moet ik nog drie extra partijen kiezen. Ik zou er heel erg van in de war raken.

laag-midden opgeleiden Rotterdam

Ik denk dat het heel ingewikkeld wordt. De meeste mensen weten niet eens wat ze willen stemmen. Je hebt eerst je eigen partij. En dan moet je eigenlijk ook van de andere partners weten wat hun programma is. Dus je vraagt van mensen dat ze zich veel meer verdiepen.

hoog opgeleiden Rotterdam

Door enkele respondenten wordt tevens opgemerkt dat vooraf niet inzichtelijk is waar partijen elkaar kunnen vinden, de verbinding kunnen maken. Er moet altijd water bij de wijn, gepolderd worden. De onderhandelingsinspanningen zijn hier bepalend in. En die worden op hun beurt mede beinvloed door de uitslag, die ten tijde van de stemming nog niet bekend is.

Verkiezingsuitslagen nog niet bekend
Een hoger opgeleide respondent in Zwolle doet de suggestie om de coalitievoorkeur te peilen in een online poll, nadat de verkiezingsuitslagen bekend zijn. Hierdoor zou de stem van de kiezer wellicht iets minder in het luchtledige vallen. Immers: het is lastig om van te voren te bedenken welke partijen samen een meerderheid kunnen vormen.

8 Oneerlijk voor kleinere partijen

Een deel van de respondenten verwacht dat kleinere partijen het onderspit zullen delven met de coalitiestem. Zij verwachten dat kleinere partijen minder gekozen zullen worden (vanuit de gedachte dat je idealiter wil dat jouw partij in het kabinet komt), en daardoor minder kans hebben mee te regeren. Dit nadeel neemt geen grote plek in in de discussie, maar wordt wel in beide groepen in Rotterdam genoemd.

9 Aandacht naar coalitie in plaats van naar partij

In de groep lageropgeleiden in Zwolle wordt de zorg geuit dat partijen in verkiezingstijd zullen trachten de coalitiestem te beïnvloeden. Dit kan maken dat de aandacht verlegd wordt van de inhoud van de partijidealen, naar de door de partij gewenste (of uitgesloten) coalitiepartners en vriendjespolitiek:

> *Ik denk dat partijen daar van te voren op gaan inspelen. Slijmen, vriendjes worden.*
>
> laag-midden opgeleiden Zwolle

10 Samenwerking laat zich niet afdwingen

De vraag hoe met de uitslag van de stem van de kiezer moet/zal/kan worden omgegaan door de politiek in het geheel, kan ook barrières opwerpen. In alle groepen komt naar voren dat samenwerking zich niet laat afdwingen.

> *Als de standpunten heel ver uit elkaar liggen, dan lukt samenwerken toch gewoon niet?*
>
> Laag-midden opgeleiden Rotterdam

Dit leidt tot de verwachting, dat de uitkomst hooguit sturend, koersbepalend zou kunnen zijn. Voor een deel van de respondenten (wiens vertrouwen in raadgevende stem van de kiezer sterk geschaad is), is dat een reden om niet aan de complexe taak van het uitbrengen van een coalitiestem te beginnen. Zeker ook gezien de ervaring dat de politiek adviezen naast zich neerlegt (referendumuitslagen, referendum is zelfs afgeschaft):

> *Het moet wel doorslaggevend zijn. Maar dat is bijna niet te doen. Dan voel je je dubbel niet gehoord als het anders loopt. In denk dat er nog meer frustratie in Nederland komt.*
>
> hoog opgeleiden Rotterdam

Een randvoorwaarde voor deze maatregel zou aldus zijn dat partijen open moeten staan voor elke samenwerking die de kiezer aangeeft. Een groot deel verwacht dat dit niet haalbaar is. Immers, de ervaring is dat partijen elkaar op voorhand uitsluiten, ruzie met elkaar maken:

> *Ik dacht eerst: het ziet er goed uit. Maar toen dacht ik: dit krijg je nooit voor elkaar. Ze zijn te verschillend in de politiek, in de kamer. Ze schelden op elkaar, ze gaan helemaal niet normaal met elkaar om.*
>
> (laag-midden opgeleiden Zwolle)

11 Risico: vertrouwen verder geschaad

Een risico dat aan deze maatregel wordt verbonden is dat het vertrouwen van de kiezer verder wordt geschaad. Vooral wanneer de voorkeuren van de kiezer geen realiteit worden. Juist omdat samenwerking zich niet laat afdwingen, acht men dit risico reëel.
En zelfs wanneer een uitvoering van de maatregel wordt gekozen waarbij de stem van de kiezer dwingend is, dan nog kan vertrouwen worden geschaad. Immers, de kans is in dat geval reëel dat er vervroegd nieuwe verkiezingen moeten worden gehouden, omdat de coalitie niet houdbaar blijkt.

> *Het goede vind ik meer openheid naar de kiezer. Maar er zit ook een gevaar aan. Ik denk toch dat de mensen wiens coalitie niet wordt gekozen, dat die afhaken en denken "nu gebeurt er tóch iets anders". (moderator: teleurstelling in de politiek?) Ja. Het wordt gebracht als iets nieuws, een verbetering en dat is het dan niet.*
>
> hoog opgeleiden Zwolle

12 Draagvlak

Het gedachtegoed achter de maatregel wordt in essentie omarmd. De burger krijgt meer invloed op het geheel, kan richting en voeding geven bij de formatie. Echter, het bepalen van de coalitiestem wordt primair ervaren als tijdrovend en complex. Veel te complex voor velen. Ook verbindt men veel haken en ogen aan de uitvoerbaarheid van de maatregel (samenwerking laat zich niet afdwingen).
Vragen die domineren zijn: wat mag je van de kiezer verwachten (aan tijdsinspanning en expertise)? En wat krijgt de kiezer daarvoor terug? Hoe geloofwaardig is de bijdrage van de maatregel aan versterking van de democratie? Dit roept discussie op over de status van de uitslag: als die adviserend is, dan kan de politiek de uitkomst naast zich neerleggen (wat geen recht doet aan de gevraagde extra inspanningen, en vertrouwen in de democratie verder zal schaden wanneer er geen verantwoording hiervoor wordt afgelegd). De ervaringen met het niet opvolgen van referenda-uitslagen en het afschaffen van het referendum, zorgen voor een sceptische houding. Dit maakt dat er het frame van ongeloofwaardigheid en scepsis wordt geactiveerd door de maatregel.

Als de uitslag bindend is, dan is dit in die zin een versterking van de democratie. Echter, dan is er het risico dat de democratie verzwakt doordat het vertrouwen geschaad wordt door kabinetscrises, of zelfs de val van een geforceerd kabinet. Wat kan leiden tot minder stemmers. Bij een bindend advies is er nog meer verdieping en kennis van de kiezer nodig, wat een reëel afhaakrisico inhoudt.

Dit maakt dat men er in eerste instantie al met al weinig vertrouwen in heeft dat de maatregel een positieve bijdrage kan leveren aan het versterken van de democratie.

Desondanks, als de nadelen kunnen worden weggenomen, staat een deel positief tegenover het idee.

13 Aandachtspunten voor communicatie

In communicatie is het van belang om de functie en meerwaarde van de coalitiestem duidelijk uiteen te zetten: voeding geven aan, richting geven aan de formatie.

Voor communicatie is het van belang bewust te dat twee aspecten bepalend zijn voor draagvlak: (gebrek aan) vertrouwen in de politiek, (gebrek aan) vertrouwen in de eigen deskundigheid.

De behoefte aan garanties dat de uitslag serieus genomen wordt is groot. Dit blijkt uit het feit dat een aanzienlijk deel (merendeel) van de respondenten voorstander zegt te zijn van de maatregel, mits de uitslag bindend is.

Om door de scepsis heen te breken (de politiek luistert toch niet, doet toch wat ze zelf wil), en geloofwaardigheid aan de maatregel te geven, is het nodig om de maatregel geloofwaardigheid te geven:

- Bijvoorbeeld door duidelijk te zijn over de status van de uitslag en hoe met de uitslag om zal worden gegaan. Hierbij is het nodig dat partijen open moeten staan voor elke samenwerking die de kiezer aangeeft.
- Ook blijkt uit de gesprekken dat de voordelen van de maatregel voor de democratie meer overtuigingskracht kunnen krijgen, wanneer duidelijk wordt gemaakt dat de coalitiestemmen ertoe (idealiter “moeten” en niet “kunnen”) leiden dat partijen coalitiemogelijkheden onderzoeken waar zij zelf in eerste instantie niet aan gedacht hebben, maar die hun kiezer voor ogen heeft.

Ook is het nodig om te erkennen dat coalitievorming een complex proces is, waarbij extra input door de kiezer waardevol is, maar tevens begrip doorklinkt dat het bepalen van de coalitievoorkeur complex is voor de kiezer.

Resultaat: andere manier van Eerste Kamer kiezen

1 Beschrijving van overwogen maatregel

De maatregel is door de moderator aan de groep gepresenteerd. Hierbij heeft onderstaande tekst als basis gediend.

> *Het Nederlandse parlement bestaat uit Twee Kamers: de Tweede Kamer (150 leden) die direct wordt gekozen en daarnaast de Eerste Kamer (75 leden), die door de leden van provinciale staten gezamenlijk wordt gekozen (indirect dus).*
>
> *Er bestaat een idee om de leden van de Eerste Kamer anders te kiezen: niet door alle provinciale staten gezamenlijk, maar door de provinciale staten van elke provincie afzonderlijk. Provinciale staten van Groningen zouden dan drie Eerste Kamerleden kiezen, en die van Zuid-Holland 16 Eerste Kamerleden. In Zuid-Holland wonen namelijk 3 miljoen mensen en in Groningen 550.000.*
>
> *Door deze andere manier van kiezen zou er meer aandacht voor typische regionale onderwerpen en belangen komen in de Eerste Kamer. De kritiek op zowel de Tweede als de Eerste Kamer is namelijk dat te veel Kamerleden uit de Randstad komen en dat die onvoldoende aandacht voor problemen en belangen van de niet-randstedelijke provincies hebben.*

2 Staat ver van respondenten af, soms mispercepties

Dit onderwerp staat veelal ver van de respondenten af. Een groot deel van de respondenten blijkt weinig kennis te hebben van wat de Eerste Kamer doet, hoe de Kamerleden worden gekozen, en hoe de samenstelling van de Eerste Kamer nu is. Dit is van invloed op de primaire reacties op de maatregel.

- Een aanzienlijk deel van de respondenten blijkt niet, of niet geheel, op de hoogte van de taken en verantwoordelijkheden van de Eerste Kamer. Zo verwacht een deel dat de Eerste Kamer beleid en wetsvoorstellen maakt, dan wel inhoudelijk aanpast.

  Ik was me er eigenlijk niet van bewust wat de Eerste Kamer doet.

  Laag-midden opgeleiden Zwolle

  Ik dacht dat ze in de Eerste Kamer de meer belangrijke inhoudelijke beslissingen nemen en de praktische dingen aan de Tweede Kamer overlaten.

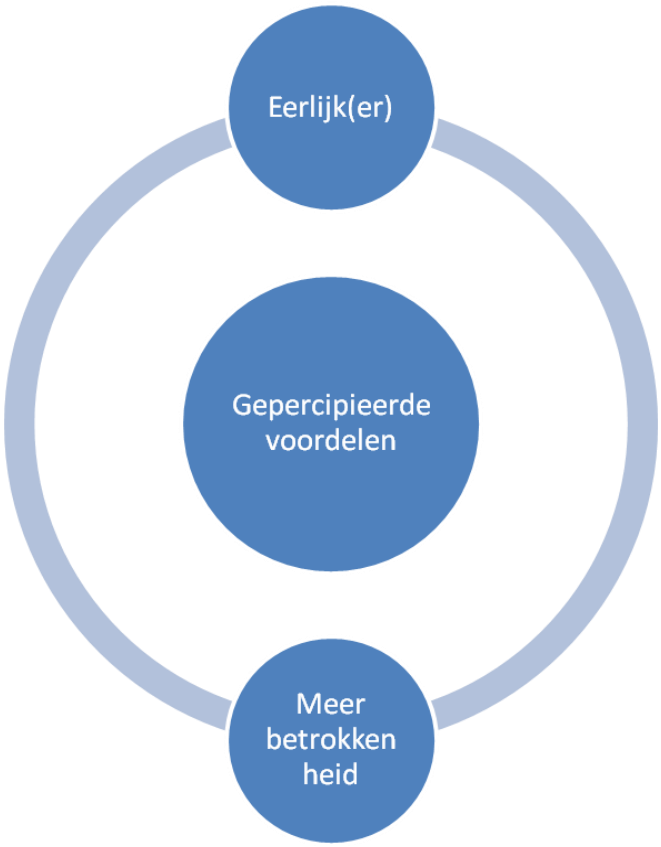
  Hoog opgeleiden Rotterdam

- Een deel van de respondenten weet niet dat de Eerste Kamer leden niet rechtstreeks gekozen worden door de kiezer, maar door de Provinciale Staten.
- Een deel van de respondenten weet niet dat nu relatief veel Eerst Kamerleden uit de Randstad komen:

In alle groepen zijn ook een of meerdere respondenten vertegenwoordigd, die wel op de hoogte zeggen te zijn van de formele taken van de Eerste Kamer. Die volgens hen bestaan uit wetsvoorstellen aannemen of verwerpen, controleren van de Tweede Kamer. Zij zien vanuit die functie de toegevoegde waarde niet van meer ruimte voor de stem uit de regio. Wanneer zij hun kennis delen binnen de groep, is dit van invloed op draagvlak voor de maatregel bij diegenen die deze kennis niet (spontaan) paraat hadden: het draagvlak wordt lager.

3 Voordelen: eerlijk(er), meer betrokkenheid

Als belangrijkste voordelen worden genoemd:

Deze gepercipieerde voordelen worden hierna uitgewerkt.

4 Eerlijker

Men onderschrijft unaniem dat belangen van de regio gediend moeten worden door de politiek. Meer balans tussen regio en Randstad wordt in essentie toegejuicht. Het is eerlijker en kan de betrokkenheid van de kiezer bij de politiek verhogen.
Dat de maatregel als het ware borgt dat ook de regio (niet-Randstad) in de Eerste Kamer vertegenwoordigd is, spreekt aan en roept positieve gevoelens op. Het komt eerlijk en sympathiek over. Echter: eerlijkheid wordt vooral ervaren en relevant gevonden door de respondenten die (ontrecht) verwachten dat de Eerste Kamer beleid en wetten maakt/bedenkt. Vooral hierbij achten zij het hebben van feeling met de regionale problematiek van belang:

> *Ik zou me beter vertegenwoordigd voelen, de partij meer opkomen voor hoe wij dingen in de regio willen.*
>
> Hoog opgeleiden Zwolle
>
> *Stel bijvoorbeeld met de boringen in Groningen. Stel dat ze allemaal zeggen 'we gaan daar lekker boren. Straks zou daar dan iemand of een paar mensen in zitten die een beeld kunnen geven van wat er in Groningen speelt.*
>
> Hoog opgeleiden Zwolle
>
> *Ik vind het een goed idee, ik denk dat de dingen die leven in de provincie, dat die meer zichtbaar zijn daardoor.*
>
> Laag-midden opgeleiden Zwolle

Dat het aantal zetels per provincie naar rato wordt bepaald (op basis van aantal inwoners), vindt men ook eerlijk. Wel zorgt dit ervoor dat het voordeel voor de regio gerelativeerd wordt: nog steeds is de regio in de minderheid ten opzichte van de Randstad.

> *De Randstad, er wonen gewoon meer mensen, dus dat (relatief neer zetels) is gewoon eerlijk. Maar wat ik bedoelde: je moet je niet rijk rekenen. Maar het zal denk ik altijd beter zijn.*
>
> Hoog opgeleiden Zwolle

> *Als het naar rato is, dan is de regio nog steeds ondervertegenwoordigd. Maar toch... als ze daar een paar goede lawaai papagaaien neerzetten, dan kunnen die de belangen overbrengen.*
>
> Hoog opgeleiden Zwolle

Een echte verbetering of een gevoelsmatige?
De respondenten die zeggen (of gedurende het gesprek te weten komen) dat de Eerste Kamer (uitsluitend) wetsvoorstellen goedkeurt of verwerpt, ervaren vanuit deze rol van de Eerste Kamer minder relevantie van vertegenwoordiging door de regio. Immers, regionale zienswijzen zijn in deze (landelijke, wettelijke,

controlerende) fase voor hen niet opportuun. Zij ervaren om die reden vooral een gevoelsmatige, doch niet echt reële/krachtige verbetering:

> *Ik vind het wel eerlijker, dat het een beetje divers is. Dat mensen over het hele land vertegenwoordigd worden en niet alleen de Randstad.*
>
> Laag-midden opgeleiden Rotterdam
>
> *Belangrijkste voordeel is de beeldvorming: niet alleen de Randstadkliek.*
>
> Laag-midden opgeleiden Rotterdam

Nuance: mogelijk relevant in enkele gevallen

Een relatief klein aantal respondenten is ook nadat de functie van de Eerste Kamer besproken is, van mening dat vertegenwoordiging uit de regio van meerwaarde kan zijn in de Eerste Kamer. Het betreft dan het behandelen van wetten die van invloed zijn op de regio. Zoals bijvoorbeeld naar voren zijn gekomen:

- Aantal gasboringen in Groningen en vaststellen van schadevergoedingen (Groningen is een thema dat in alle groepen genoemd is als voorbeeld van een thematiek/problematiek waar feeling/input/ervaringen vanuit de regio van meerwaarde zijn).
- Aantal vliegbewegingen boven Lelystad Airport (in Zwolle genoemd).
- Behandelen van wetsvoorstellen over abortus en euthanasie (in Rotterdam genoemd in de groep laag-midden opgeleiden).

Ook is er enig draagvlak vanuit de ervaring dat er steeds meer een politieke functie aan de Eerste Kamer wordt gegeven. Echter men wijst partijpolitiek in de Eerste Kamer af, hier zou simpelweg gecontroleerd moeten worden:

> *Er is de teneur om de Eerste Kamer ook een beetje een politieke functie te geven. Als dat zo is, wat eigenlijk nooit de bedoeling was, dan zou het ook uitmaken of mensen uit Friesland en Groningen daar invloed krijgen.*
>
> Hoog opgeleiden Rotterdam

5 Meer betrokkenheid, verbondenheid

Vertegenwoordiging door de (niet-Randstad) regio kan volgens een deel van de respondenten ook bijdragen aan meer betrokkenheid en verbondenheid:

- Van de kiezer bij de politiek. Dit omdat onderwerpen die spelen in de regio dichterbij de kiezer staan. De respondenten die dit voordeel aan de maatregel verbinden, zijn veelal niet (volledig) op de hoogte van de officiële functie van de Eerste Kamer.

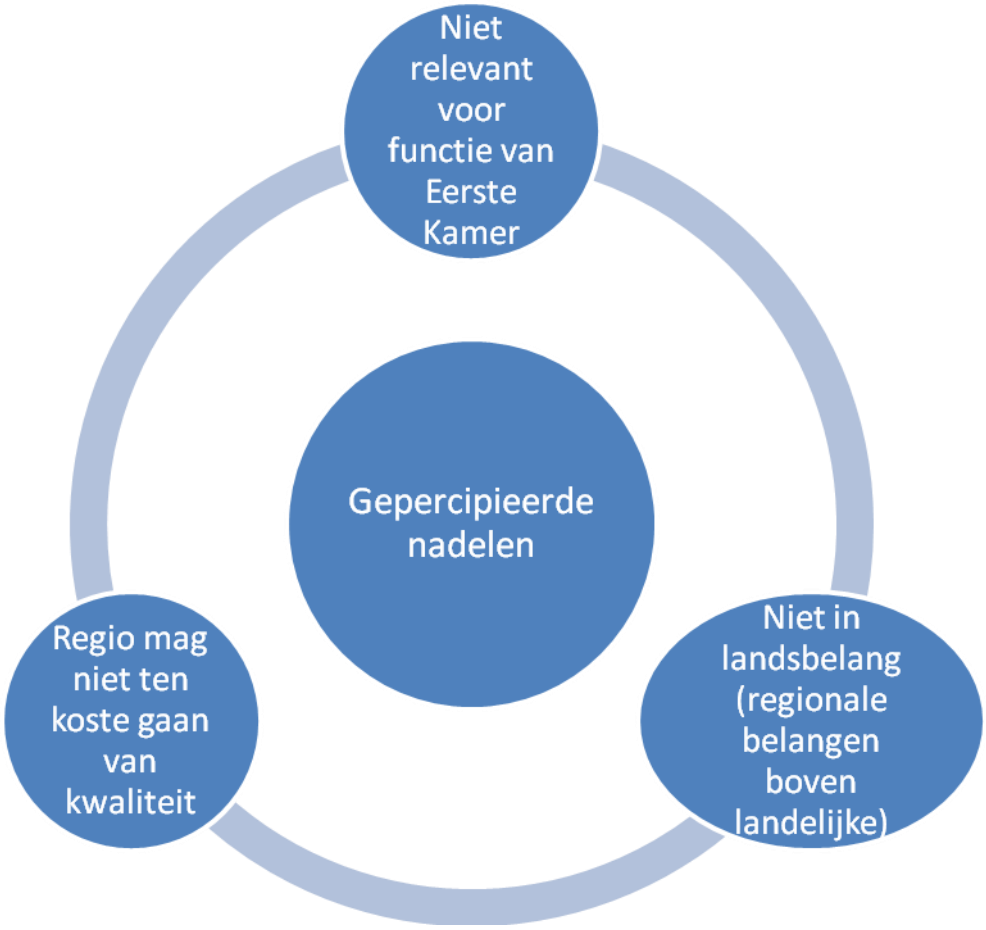
Ik zou me meer gemotiveerd voelen om te stemmen (ze snappen wat er in mijn buurt speelt). Maar ik vraag me af of het écht uitmaakt als de Randstad meer stemkracht heeft.

(hoog opgeleiden Zwolle)

- Van "Den Haag" bij regionale issues omdat Kamerleden uit de regio hier feeling bij kunnen geven
  Feeling is belangrijk, want op de pluche maken ze weinig mee en het wordt in het veld gedaan. Dan zouden de mensen in Den Haag in de gaten kunnen krijgen "dit is echt shit daarzo".
  Hoog opgeleiden Rotterdam

6 Nadelen

De volgende nadelen zijn genoemd:

Deze gepercipieerde nadelen worden hierna uitgewerkt.

7 Niet relevant voor de functie van de Eerste Kamer

Respondenten die kennis hebben van wat de Eerste Kamer officieel doet, geven aan dat een pro rata verdeling naar provincie voor hen niet relevant is. Immers, er wordt geen beleid gemaakt, er worden geen wetsvoorstellen ontwikkeld is hun redenatie. De Eerste Kamer keurt wetten goed of af en heeft een puur controlerende functie.

Onduidelijkheid over hoe de maatregel van invloed is op het beter kunnen functioneren van de Eerste Kamer is sterk:

> *De Eerste Kamer heeft een controlerende functie, op wetmatigheid van wetgeving en procedures. Dus regionale vertegenwoordiging is niet opportuun.*
>
> Hoog opgeleiden Zwolle
>
> *De Eerste Kamer kijkt of het volgens de wet is, volgens de norm. Nu is het een soort Tweede Kamer aan het worden. Daar is de Eerste Kamer niet voor. Die is er om te controleren of het voldoet aan de wet. Die invloed van provincies is er helemaal niet in de Eerste Kamer. Ze moeten terug naar de werkelijke functie. Ze moeten niet alles terugsturen, dan krijg je partijpolitiek.*
>
> Laag-midden opgeleiden Zwolle
>
> *Ik vind het geen goed idee. Volgens mij gaat de Eerste Kamer vooral over wetgeving en niet over beleid. Het zwakke punt vind ik: een wetboek gaat over een heel land. En om regionale belangen in wetgeving te hebben, dat is volgens mij niet handig.*
>
> Laag-midden opgeleiden Zwolle
>
> *Wat er in de kleine provincie speelt wordt ondergesneeuwd door de grote provincies. Maar ik vind juist dat alle provincies gehoord moeten worden, dat we ons ook druk maken om wat er in Groningen gebeurt (andere respondent) Maar dat doen we toch al met de stemmen in de Tweede Kamer?*
>
> Laag-midden opgeleiden Zwolle
>
> *Als ze wetten goedkeuren of verwerpen, en niet met nieuwe initiatieven komen, dan is het landelijk. En blijkbaar niet zo provinciegericht.*
>
> Hoog opgeleiden Rotterdam

Soms wordt dit idee enigszins genuanceerd door enkelen, zoals ook eerder beschreven. De Eerste Kamer krijgt steeds meer politieke invloed, en vanuit die optiek is de maatregel een verbetering. Ook verwachten enkelen dat wetten kunnen worden behandeld die veel impact hebben op een specifieke regio (gasboringen Groningen, Vliegbewegingen Lelystad Airport). Slechts een zeer gering aantal respondenten denkt spontaan aan dit soort voorbeelden. Ze bljken echter wel te helpen om de mogelijke meerwaarde over te brengen.

In de groepen is al met al veel draagvlak te vinden voor een betere vertegenwoordiging vanuit de regio. De vraagt rijst of de Eerste Kamer de aangewezen plek is hiervoor, of dat dit eerder relevant is voor de Tweede Kamer.

8 Regio(aantallen) niet ten koste van kwaliteit

In alle groepen wordt een discussie gevoerd over of de maatregel ook de kwaliteit van de Eerste Kamerleden ten goede komt. Deze vraag komt voort uit het feit dat niet evident is hoe feeling met de regioproblematiek kan bijdragen aan het beter kunnen goedkeuren of verwerpen van wetten, dan wel aan het beter kunnen controleren van de Tweede Kamer:

> *Het maakt volgens mij niet zo veel uit. Ze moeten ervaren mensen hebben. Of Groningen er nou 16 heeft en wij 10... ze moeten toch beslissen over alles van Nederland.*
>
> Laag-midden opgeleiden Rotterdam

Een deel van de respondenten merkt op dat kwaliteit belangrijker is dan de regio. Zij uiten de zorg of er in de regio voldoende "talent" of kwaliteit beschikbaar is om de zetels mee te vullen. Voorkomen moet worden dat geforceerd zetels uit de provincies worden gevuld, terwijl kwalitatief betere Kamerleden beschikbaar zijn. Een ander deel heeft er vertrouwen in dat in de regio voldoende kwaliteit aanwezig is, of zich zal gaan ontwikkelen.

> *Iemand met de meeste kennis van aardbevingen hoeft niet perse uit Groningen te komen. Misschien is het beter om een verdeling naar expertise te nemen.*
>
> hoog opgeleiden Rotterdam
>
> *Je gaat toch eerst kijken wie er geschikt is? En dan pas waar ze vandaan komen? Het gaat erom of je de beste bent in iets.*
>
> Laag-midden opgeleiden Rotterdam

Wanneer het gesprek gaat over de invloed van de maatregel op de kwaliteit van de Kamerleden, rijst in beide groepen in Rotterdam de vraag of er ook een gelijke spreiding naar geslacht in de Eerste Kamer moet worden nagestreefd. Met andere woorden: hoe ver moet je gaan bij het nastreven van een eerlijkere verdeling?

9 Regio- en landsbelangen

In de groep hoog opgeleiden in Zwolle is de zorg geuit dat provinciale belangen boven landsbelang zullen gaan, doordat Eerste Kamerleden primair het gevoel zouden kunnen hebben dat zij primair het belang van de provincie moeten dienen. Dit zou kunnen leiden tot meer verdeeldheid binnen de Kamer, wat de respondenten niet gewenst vinden.

Ook in andere groepen wordt opgemerkt dat in de Eerste Kamer het accent zou moeten liggen op landsbelang, gezien de functie (wetten goedkeuren en afkeuren). Immers: wetten gelden voor het hele land, de Eerste Kamer is er voor

het hele land. Het zou in dit kader niet uit mogen maken uit welke provincie de Eerste Kamerleden komen.

Men vindt het al met al onduidelijk hoe meer invloed voor de regio in de Eerste Kamer zou kunnen bijdragen aan verbetering van de democratie.

10 Draagvlak

We maken een onderscheid naar draagvlak voor het nastreven/aanbrengen van meer invloed van de regio in het algemeen, en de vertaling daarvan naar deze maatregel.

Draagvlak voor toenemende invloed uit de regio
Men onderschrijft unaniem dat ook de belangen van de regio gediend moeten worden door de politiek. Meer balans tussen (niet-Randstad) regio en Randstad wordt in essentie toegejuicht:

- Het is eerlijk.
- Het kan maken dat belangen van mensen die in de regio wonen beter vertegenwoordigd worden, omdat vertegenwoordigers uit de regio meer feeling hebben met regionale problematiek en die beter kunnen overbrengen.
- Het kan bijdragen aan betrokkenheid die men ervaart bij de politiek, en dit kan op zijn beurt weer maken dat mensen eerder gaan stemmen (zoals in het geval van het kunnen uitbrengen van een persoonsstem in een ander kiesstelsel).

Draagvlak voor pro rata verdeling
Dat het aantal zetels in de Tweede Kamer per provincie wordt gerelateerd aan het aantal inwoners, wordt eerlijk gevonden, maar zwakt voor sommigen de gevoelens van winst voor de regio wel af. De kracht die wordt toegekend aan de maatregel voor het versterken van de democratie wordt hierdoor beperkter.

Draagvlak voor anders kiezen Eerste Kamer: veel onduidelijkheden
In alle groepen rijst de discussie over *op welke plek in ons democratisch stelsel* aandacht voor de regio van meerwaarde is. Deze discussie wordt gevoed door wat de (vermeende) taken van de Eerste Kamer zijn.

De opinie is dat eerlijke regionale vertegenwoordiging vooral van meerwaarde is waar het gaat om *inhoud*: maken van verkiezingsprogramma's, voorstellen voor beleid en wetten (de Tweede Kamer). Een deel van de respondenten verwacht ook dat in de Eerste Kamer beleid en wetsvoorstellen worden gemaakt. Hier zien we draagvlak voortvloeiend uit gebrekkige kennis.

Zodra in de gesprekken ter sprake wordt gebracht (door respondenten die over deze kennis beschikken) dat de functie van de Eerste Kamer officieel beperkt is tot goedkeuren of verwerpen van wetten, en controleren van de Tweede Kamer, is dit van negatieve invloed op het draagvlak voor de maatregel. Immers, men begrijpt dan niet in welk opzicht de maatregel bijdraagt aan inhoudelijk betere vertegenwoordiging.

Gezien de taken op landsniveau van de Eerste Kamer wordt ook gesproken over wat belangrijker is: een evenredige verdeling per provincie, of inhoudelijke kwaliteit. Een deel van de respondenten zegt dat kwaliteit boven woonplaats/regio zou moeten gaan, en plaatst vraagtekens bij of in de regio voldoende kwaliteit beschikbaar is. Anderen hebben de overtuiging dat ruimte voor de regio, ook zal maken dat talent uit de regio op staat.

11 Aandachtspunten voor communicatie

Wanneer over deze maatregel gecommuniceerd wordt, wordt een "probleem" of "tekortkoming" van de samenstelling van de Eerste Kamer geagendeerd, dat spontaan niet als zodanig ervaren wordt (in elk geval niet door deze respondenten). Bovendien betreft het een onderwerp dat ver van de kiezer af staat.

Communicatie over de maatregel kan niet sterk bogen op kennis over de taken en verantwoordelijkheden van de Eerste Kamer. Deze is veelal foutief, of ontbreekt volledig. Hoe de maatregel kan bijdragen aan een verbetering van de democratie is dan ook verre van evident.
Indien men wel op de hoogte is van hoe het nu georganiseerd is in ons democratisch stelsel en van de taken van de Eerste Kamer (controleren, wetten goed- of afkeuren) ziet men (buiten dat het eerlijker aanvoelt) weinig meerwaarde van een regionale vertegenwoordiging in de Eerste Kamer.

Bij communicatie is aldus het belangrijk om duidelijk te maken op welke wijze de regio profijt kan hebben van (evenredige) vertegenwoordiging in de Eerste Kamer.

Zodat het niet alleen wordt ervaren als een "feel good" of "schijn"verbetering, maar als een daadwerkelijke.

Het aandragen van concrete voorbeelden kan hierbij helpen. Bijvoorbeeld: wetten over gasquota voor Groningen, of over het toegestane aantal vliegbewegingen bij Lelystad Airport.

Ook kan het behulpzaam zijn om te benoemen dat de provincie weliswaar pro rata minder zetels heeft dan de Randstad, maar expliciet te maken hoeveel meer dat er zullen zijn dan nu het geval is. Waardoor men inzichtelijk krijgt in welke mate de kracht van de regio toeneemt ten opzichte van de Randstad. Ook kan daarbij gecommuniceerd worden dat de invloed groter kan zijn dan de absolute zetel aantallen. Immers, de Kamerleden kunnen weer andere Kamerleden beïnvloeden.

Resultaat: Jongerenparlement

1 Beschrijving van overwogen maatregel

De maatregel is door de moderator aan de groep gepresenteerd. Hierbij heeft onderstaande tekst als basis gediend.

> Jongeren tot 18 jaar mogen nog niet stemmen en mogen ook niet in de Tweede Kamer worden gekozen. Toch zijn veel onderwerpen die in de Tweede Kamer besproken worden ook belangrijk voor de toekomst van jongeren. Denk bijvoorbeeld aan onderwerpen als het klimaat, pensioen, de zorg etc.
> De oprichting van een speciaal jongerenparlement voor jongeren zou een manier kunnen zijn om jongeren zelf te laten vertellen wat zij belangrijk vinden en daardoor meer te betrekken bij de politieke besluitvorming in Den Haag.

2 Jongerenparlement in een breder perspectief: Educatie

De spontane reacties op het idee van een jongerenparlement zijn vaak dubbel: men vindt het positief om jongeren op welke wijze dan ook te betrekken in de maatschappij of de politiek. Anderzijds weet men niet of een jongerenparlement de juiste wijze is. Dit is sterk afhankelijk van de uitvoering ervan.
Het jongerenparlement wordt veelal in een breder perspectief gezien. Men vindt dat het een voortvloeisel zou moeten zijn van een weg die al op school wordt ingeslagen. Hier zou meer aandacht moeten zijn voor de politiek, waardoor een basis wordt gelegd om bijvoorbeeld in een jongerenparlement plaats te kunnen nemen.

> *Er moet een basis zijn die kinderen kan voorbereiden. Want als ze niets weten van hoe de politiek in elkaar zit. Ze moeten eerst de basis weten.*
>
> *Zoals je zwemles kreeg en verkeersles.*
>
> Laag-midden opgeleiden Amsterdam
>
> *Ik denk dat je op scholen daar ook actief mee bezig moet zijn. Dat je ze klaarstoomt voor zoiets. Dat je die mogelijkheden op school hebt.*
>
> Laag-midden opgeleiden Den Bosch.

3 Adviserend of bindend?

Een vraag die het idee van een jongerenparlement veelvuldig spontaan oproept is of de stem van het jongerenparlement adviserend of bindend moet zijn. Veel respondenten zeggen dat hun oordeel over een jongerenparlement afhangt van de mate van invloed. Beide opties hebben voor- en nadelen:

- **Serieus karakter.** Wanneer de adviezen van het jongerenparlement alleen een adviserend karakter hebben, dan zijn de respondenten bang dat de adviezen niet serieus worden genomen en in de wind worden geslagen. Om deze reden vindt men dat de adviezen van het jongerenparlement een bindend karakter zouden moeten hebben.

  Geef het jongerenparlement ook 1 zetel ofzo.

  Ze moeten een vorm van invloed hebben. Het moet niet blijven bij ze kunnen wat vertellen en verder ziet het parlement wel dat er echt iets mee gebeurt. Anders heb je gauw dat het aan de kant wordt geschoven.

  Hoog opgeleiden, Amsterdam

- **Speelbal**. Wanneer de adviezen van het jongerenparlement op enige wijze bindend zouden zijn, is men bang dat de jongeren een speelbal worden van de politiek. Men is bang dat politici druk gaan uitoefenen op de jongeren om een bepaald standpunt in te nemen of te verwerpen. Omdat het om jongeren gaat, vreest men dat zij ontvankelijk zijn voor deze druk.
- **Onvoldoende bagage**. Ook wordt genoemd dat jongeren onvoldoende bagage en een niet volledige kijk op politieke zaken hebben om daar beslissingen over te nemen. Hierom vindt men dat adviezen vanuit het jongerenparlement geen bindend karakter zouden moeten hebben.

4 Vanaf bepaalde leeftijd

Wanneer naar de mening over een jongerenparlement wordt gevraagd, wil men direct weten op welke leeftijd jongeren aan een jongerenparlement zouden kunnen deelnemen. Over het algemeen denkt men aan deelname aan het jongerenparlement vanaf een leeftijd van 16-18 of 16-24 jaar. Een enkeling denkt aan alle middelbare scholieren, maar over het algemeen worden jongeren van 12-16 als te jong bestempeld. De mening is dan nog te beïnvloedbaar, redeneert men.

5 Voordelen: verfrissende kijk, vergroot betrokkenheid jongeren

Als voornaamste voordelen van het nieuwe systeem worden genoemd (in willekeurige volgorde):

Deze voordelen worden in de volgende paragrafen nader uitgewerkt (in willekeurige volgorde).

6 Positief om jongeren te betrekken bij de samenleving en de politiek

Over het algemeen vindt men een positief aspect aan het jongerenparlement dat het een manier is om jongeren te betrekken bij de samenleving of de politiek. Deze reactie geeft veelal het gevoel weer, dat iedere maatregel om jongeren te proberen te betrekken bij de politiek of de samenleving, wordt omarmd.

> *Ik vind het supergoed. Ik vind het actief betrekken van de jongere generatie positief. Ik heb er wel nog allemaal vraagtekens bij zoals hoe kom je er in en wat is hun bevoegdheid. Maar dat jongeren bewust worden gemaakt en serieus genomen vind ik goed. Het zijn nu allemaal oudere blanke mannen die gaan bepalen over hun toekomst, maar het is hún toekomst.*
>
> Hoog opgeleiden Amsterdam
>
> *Sterk punt vind ik: betrokkenheid bij de samenleving.*
>
> Laag-midden opgeleiden Amsterdam
>
> *Je betrekt jongeren bij de politiek, je maakt jongeren meer bewust van wat er in de samenleving leeft.*
>
> Laag-midden opgeleiden Amsterdam

7 Jongeren geven verfrissende, vernieuwende kijk

Een groot deel van de respondenten vindt dat jongeren vaak een verfrissende, vernieuwende kijk hebben op zaken en dat een jongerenparlement een manier is om deze kijk een podium te geven. De ouderen die nu de politiek beheersen hebben al zo veel bagage en ervaring dat er bij hen veelal geen ruimte is om creatief, open en met een frisse blik naar zaken te kijken. Jongeren zouden hier bij kunnen helpen:

> *Ik vind het een ontzettend goed idee. Ze kunnen buiten de box denken.*
>
> Laag-midden opgeleiden Den Bosch

8 Jongeren staan in deze tijd en de toekomst

Door een deel van de respondenten, zowel hoger als lager opgeleid, wordt opgemerkt dat jongeren een goede kijk hebben op de wereld van nu en van de toekomst. Volgens hen zijn jongeren zich beter bewust van de vraagstukken die van belang zijn in de huidige tijd en in de toekomst.

> *We moeten niet onderschatten hoeveel jongeren zich zorgen maken over het klimaat. Dat is wel onze toekomst. Ik vind het belangrijk dat die veel stem krijgen.*
>
> Laag-midden opgeleiden Den Bosch

Ik denk dat jongeren heel goed weten hoe de wereld in elkaar zit en hier echt wel ideeën over hebben.

Hoog opgeleiden Den Bosch

Jongeren staan heel erg in deze tijd. Terwijl bijvoorbeeld ik heb mijn beste tijd wel gehad. Die ideeën kun je dan in zo'n jongerenplatform terugvinden. Dat merk ik ook in mijn gezin, je kinderen krijgen ook andere ideeën dan jijzelf.

Laag-midden opgeleiden Amsterdam

9 Je geeft jongeren een plek los van politieke voorkeur

Een ander positief aspect dat genoemd wordt is dat je jongeren een plek geeft om mee te denken over politiek, zonder dat je ze dwingt al een politieke voorkeur uit te spreken. In alle groepen wordt ook wel de jongerenafdeling van de politieke partij genoemd, als manier voor jongeren om politiek actief te zijn. Dit heeft echter als nadeel dat je je dan als jongere al sterk verbonden moet voelen met een bepaalde politieke stroming. Bij een jongerenparlement heeft men meer het gevoel dat het nog 'los van kleur' is.

Ik denk dat een heleboel jongeren zich totaal niet kunnen vinden in het politieke klimaat. Dat daar geen aansluiting zit, als je ze zelf een plek geeft. Ik denk dat je veel meer de stem van jongeren krijgt bij een jongerenparlement dan bij de jeugdafdelingen van een partij. Zij moeten zich toch aanpassen aan die partij, aan de ouderen. Ik denk dat je daarmee de frisheid weghaalt.

Laag-midden opgeleiden Den Bosch

Dat jongeren niet aan een partij gekoppeld moeten zijn, op zich denk ik dat je daar een heel goed punt hebt anders zit je al meteen in een keurslijf.

Laag-midden opgeleiden Den Bosch

10 Nadelen: jongeren onvoldoende capabel

De volgende nadelen zijn naar voren gekomen (in willekeurige volgorde):

Deze gepercipieerde nadelen worden in de navolgende paragrafen uitgewerkt.

11 Beperkte groep jongeren, geen afspiegeling van de maatschappij

In twee van de vier groepen zijn enkele deelnemers bang dat het jongerenparlement geen goede afspiegeling zal zijn van de maatschappij. Zij denken dat alleen jongeren met een bepaald hoog opleidingsniveau of uit een hogere sociale klasse deel zullen nemen. Men verwacht dat alleen jongeren met een bepaalde politieke interesse of met politiek geëngageerde ouders geïnteresseerd zullen zijn in het jongerenparlement.
Hierdoor verliest het jongerenparlement volgens hen aan waarde.

Je moet zorgen dat je een afspiegeling hebt van de jongeren. Anders krijg je alleen de jongeren die al politiek betrokken zijn. Als je ouders hebt die niet gaan stemmen, dan zullen die kinderen niet snel zeggen: ik ga dat parlement in.

Laag-midden opgeleiden Amsterdam

Hoe bereik je alle lagen van de bevolking? De jeugdgroepen van de politieke partijen daar zit toch een bepaalde groep mensen in. Je moet gestudeerd hebben, toch een beetje een andere laag, niet een doorsnee van de bevolking.

Hoog opgeleiden Den Bosch

12 Jongeren beïnvloedbaar

In drie groepen wordt genoemd dat jongeren nog te beïnvloedbaar zijn om in een jongerenparlement deel te nemen. De mening van jongeren zou volgens hen te weinig uitgekristalliseerd zijn, en jongeren zouden met te veel winden meewaaien. Men denkt aan invloeden als de mening van ouders, van vrienden, et cetera, Hierdoor ervaart men de mening van jongeren als minder relevant dan die van volwassenen die beter hun eigen standpunten kunnen formuleren.

Waar ik een beetje bang voor ben is de weinige ervaring en de wispelturigheid. Ze zijn snel te beïnvloeden en stromen daardoor mee. Daar kunnen ze veel van leren, maar daar moet je zeker wel rekening mee houden.

Laag-midden opgeleiden Den Bosch

Op zich een goed idee, maar ik denk dat velen beïnvloed worden door thuis. Nog geen eigen mening hebben. Op die leeftijd zeg je vandaag 'ja' en morgen 'nee'. Ze gaan met alle winden mee als ze er beter van worden.

Laag-midden opgeleiden Amsterdam

Want jongeren zijn heel erg beïnvloedbaar door ouderen, met stemgedrag ook.

Hoog opgeleiden Amsterdam

13 Beperkte kennis en ervaring

Een deel van deelnemers vraagt zich af in hoeverre jongeren kunnen meedenken over alle maatschappelijke onderwerpen. Jongeren hebben een beperkte kennis en ervaring. Hierdoor vraagt men zich af of jongeren over moeilijke en complexe vraagstukken kunnen meedenken. Zij vragen zich af of jongeren hier goede beslissingen over kunnen nemen.

> *Bepaalde dingen weten ze niet. Bijvoorbeeld 'zorg' of dat soort dingen, dat hebben ze veel minder meegemaakt of meegekregen. Zij weten niet hoe dat werkt.*
>
> Laag-midden opgeleiden Den Bosch

14 Bureaucratie: nog een overheidsapparaat

De term 'jongerenparlement' geeft het gevoel van bureaucratie: nog een ambtelijk apparaat of orgaan. Men vindt dat in Den Haag al veel wordt overlegd, een jongerenparlement vergroot dit alleen nog maar.

> *Want ik denk... nou ook al zijn het jongeren die echt actief iets in de politiek willen, daar heb je jongerenorganisaties voor, om nou een heel nieuwe bureaucratisch iets te nemen....*
>
> Laag-midden opgeleiden Den Bosch
>
> *Ik denk niet dat er nog een overlegorgaan bij moet komen. Die bureaucratie wordt alsmaar groter, door steeds meer organen. Probeer het zo simpel mogelijk te houden, dat zorgt dat het transparanter wordt.*
>
> Hoog opgeleiden Den Bosch

15 Hersenen jongeren niet volgroeid

In twee discussies wordt genoemd dat de hersenen van jongeren nog niet volgroeid zijn, dat dit pas rond het 25e of 28e levensjaar het geval is. Hierdoor kunnen jongeren nog niet goed overzien wat de gevolgen van bepaalde acties of beslissingen zullen zijn. Om deze reden vinden zij het geen goed idee dat er een jongerenparlement komt.

> *Jongeren hebben van bepaalde zaken nog geen weet omdat de hersenen niet volgroeid zijn. Hersenen groeien door bijna tot je 30e. Natuurlijk moet je naar jongeren luisteren, maar besluitvorming moet er niet liggen.*
>
> Hoog opgeleiden Den Bosch

16 Kosten

Enkele respondenten noemen als nadeel van een jongerenparlement dat het extra kosten met zich meebrengt. Zij vinden dat de politiek al genoeg kost.

> *Maar ik ben van mening dat het beetje beperkt moet worden. Weer een groepering er bij. Dat gaat toch heel veel geld kosten, betrek jongeren op een andere manier.*
>
> Laag-midden opgeleiden Amsterdam

17 Maatregel: Stemrecht vanaf je 16e jaar

Stemmen vanaf je 16e jaar wordt door de meeste respondenten afgewezen. Men volgt dezelfde redenatie als bij het jongerenparlement: jongeren van 16 zijn nog niet voldoende in staat om beslissingen over complexe zaken te maken en te overzien. Men heeft het idee dat wanneer je 18 bent je toch net iets beter in staat bent om beslissingen te nemen.

De respondenten die voor verlaging zijn van de kiesleeftijd, vinden veelal dat dit beter bij deze tijd past. Zij vinden dat in de loop der jaren jongeren steeds wijzer zijn geworden.

> *Als ik kijk naar mijn tijd... In deze tijd is de jeugd veel wijzer dan toen ik zo jong was.*
>
> Den Bosch hoog opgeleiden

18 Draagvlak

Draagvlak bestaat voor betrekken jongeren, maar is een jongerenparlement het juiste middel?
Er is draagvlak voor het betrekken van jongeren in de maatschappij of politiek. Of een jongerenparlement het aangewezen instituut om dit te bewerkstelligen is de vraag.
Bij een jongerenparlement denkt men aan een orgaan net als de Eerste of Tweede Kamer en dit geeft het veel gewicht. Men vraagt zich af of je jongeren kunt belasten met deze verantwoordelijkheid en of zij psychologisch en biologisch in staat zijn om beslissingen te nemen over veelomvattende onderwerpen. Jongeren zijn nog erg beïnvloedbaar vindt ment. Ook kleven aan een ‘parlement’ associaties met hoge kosten, bureaucratie en een bepaalde groep jongeren met politiek geëngageerde ouders.

Bindend of adviserend
Een belangrijk dilemma rond een jongerenparlement (of een andere manier om jongeren te betrekken) is of het advies van jongeren bindend of adviserend moet zijn. Bindend geeft het een advies een serieus karakter, dat politici niet zomaar naast zich neer kunnen leggen. Tegelijkertijd vraagt men zich af of jongeren deze verantwoordelijkheid wel kunnen dragen.

Betrokkenheid door educatie
Het meer betrekken van jongeren in de politiek en de maatschappij wordt veelal omarmd. Deze betrokkenheid zou volgens de deelnemers echter een meer educatief karakter moeten hebben: een opstapje naar de échte politiek. Zodat de jongeren wanneer ze 18 zijn meer politiek betrokken zijn. Ook kan op deze wijze een breder spectrum aan jongeren bereikt worden: van verschillende achtergrond, sociale klasse en opleidingsniveau.

Stemmen vanaf 16 jaar.
Het draagvlak voor stemmen vanaf 16 is gering. Meestal worden 16-jarigen als te beïnvloedbaar gezien en nog te weinig in staat om beslissingen te nemen.

19 Aandachtspunten voor communicatie

In communicatie is het van belang om de waarde van het betrekken van jongeren in de politiek te benadrukken. Het belang voor de jongeren zelf (het gaat immers om hun toekomst), maar ook het belang voor volwassenen. Jongeren hebben vaak een verfrissende, vernieuwende invalshoek die van meerwaarde kan zijn.
Door dit te communiceren wordt onderstreept wat het belang van deze maatregel is voor het versterken van onze democratie: ook het belang en de mening van jongeren wordt meegenomen en is van waarde in onze democratie.

Voor communicatie is het eveneens van belang om de status van het jongerenparlement goed over te brengen en bewust te zijn dat zowel een bindende rol als een adviserende rol van het jongerenparlement voor- en nadelen kent.
Voordelen van bindend: serieus, wordt echt iets meegedaan, voorwaarde voor gewicht aan de mening van jongeren.
Nadelen bindend: jongeren zijn niet in staat hun beslissingen te overzien, hebben onvoldoende kennis en kunde, kunnen beïnvloed worden door politici.
Voordelen adviserend: nadelige gevolgen van verkeerde beslissingen zijn gering.
Nadelen adviserend: wordt naast zich neergelegd, wordt niet serieus genomen, minder aantrekkelijk voor jongeren.

Resultaat : Onderschrijven van democratie en democratisch georganiseerd zijn

1 Beschrijving van overwogen maatregel

De maatregel is door de moderator aan de groep gepresenteerd. Hierbij heeft onderstaande tekst als basis gediend.

> Deze maatregel houdt in dat politieke partijen alleen aan de verkiezingen mogen deelnemen als ze zelf ook voorstander zijn van de democratie. Politieke partijen zouden dan misschien ook zélf democratisch georganiseerd moeten zijn. Een politieke partij zou bijvoorbeeld leden moeten hebben die mogen stemmen over de partijleider en het programma van de partij.

2 Moeilijk dilemma: basis van de maatregel positief maar niet democratisch

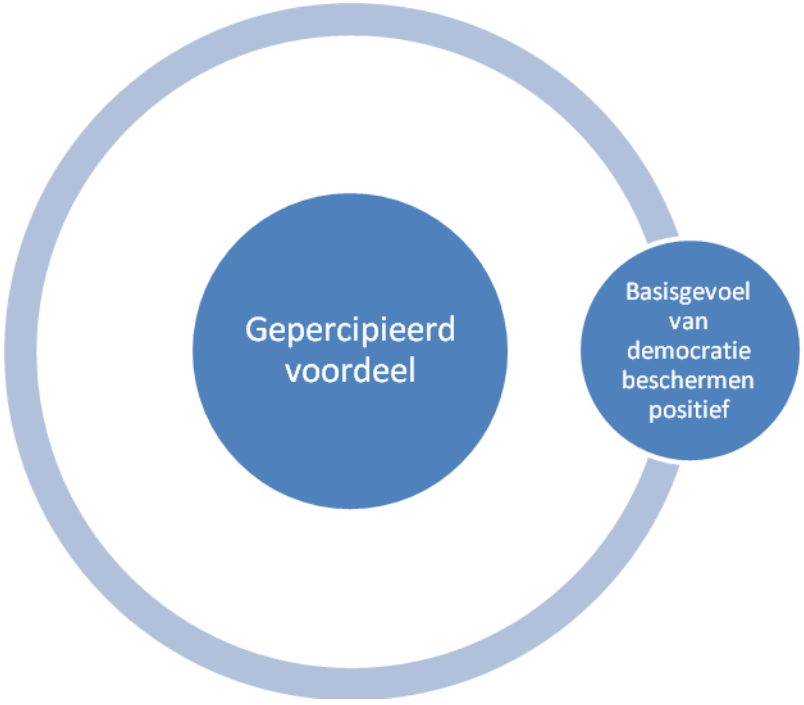
Men vindt het lastig op deze maatregel te reageren. Enerzijds klinkt het logisch, vanzelfsprekend, dat je wanneer je aan een democratie deelneemt ook de basisprincipes van een democratie onderschrijft. Anderzijds is het niet democratisch om partijen uit te sluiten die dit niet doen. Hierdoor blijft de discussie vaak in een cirkel ronddraaien, men vindt het lastig een duidelijk standpunt in te nemen.
Ook blijkt uit de discussies dat men veelal niet op de hoogte is dat het een mogelijkheid is in Nederland om 'niet democratisch georganiseerd te zijn' en welke partijen dit dan wel of niet zijn.

> *Het spreekt elkaar tegen. Ik schreef meteen vanuit mijn hart: het lijkt me logisch. En vervolgens denk ik: ja maar het is juist democratisch. Als je dit toepast is het geen democratie.*
>
> Hoog opgeleiden Den Bosch
>
> *Ik zit in een soort broeiproces. Ik zie de voordelen en de nadelen. Als een hele bevolking een partij wil die uit 1 leider bestaat, dan heeft het Nederlandse volk daar recht op.*
>
> Hoog opgeleiden Amsterdam

3 Onderscheid tussen onderschrijven democratie en democratisch organiseren

De meeste respondenten maken een onderscheid tussen het onderschrijven van het democratische gedachtegoed en het verplichten van een democratische organisatie van een partij. Beide maatregelen roepen andere reacties op. Het onderschrijven van het gedachtegoed wordt als logisch/vanzelfsprekend ervaren: als je in een democratie leeft, lijkt het logisch dat je dit onderschrijft. Om echter te verplichten dat een partij democratisch is georganiseerd, roept andere primaire reacties op. Dit druist voor de meeste respondenten radicaal in tegen onze democratie: je sluit partijen hiermee uit. En als dit is wat de kiezer wil, dan is het democratisch om dat te respecteren.

4 Voordelen: basisgevoel van democratie beschermen positief

Als voornaamste voordeel van deze maatregel wordt genoemd:

Het positieve element van beide maatregelen (democratie onderschrijven en democratisch georganiseerd zijn) is dat zij het gedachtegoed van democratie beschermen. Men onderstreept het belang en de waarde van onze democratie.

Democratie: we hebben een land waar dat mogelijk is. Daar ben ik heel blij mee, er bestaan genoeg landen waar dat niet het geval is en ik zie daar de ellende. Ik ben heel blij dat er in de toekomst ook democratisch moet worden gekozen.

Hoog opgeleiden Amsterdam

Het sterke punt is dat het de afschaffing van de democratie voorkomt.

Laag-midden opgeleiden Amsterdam

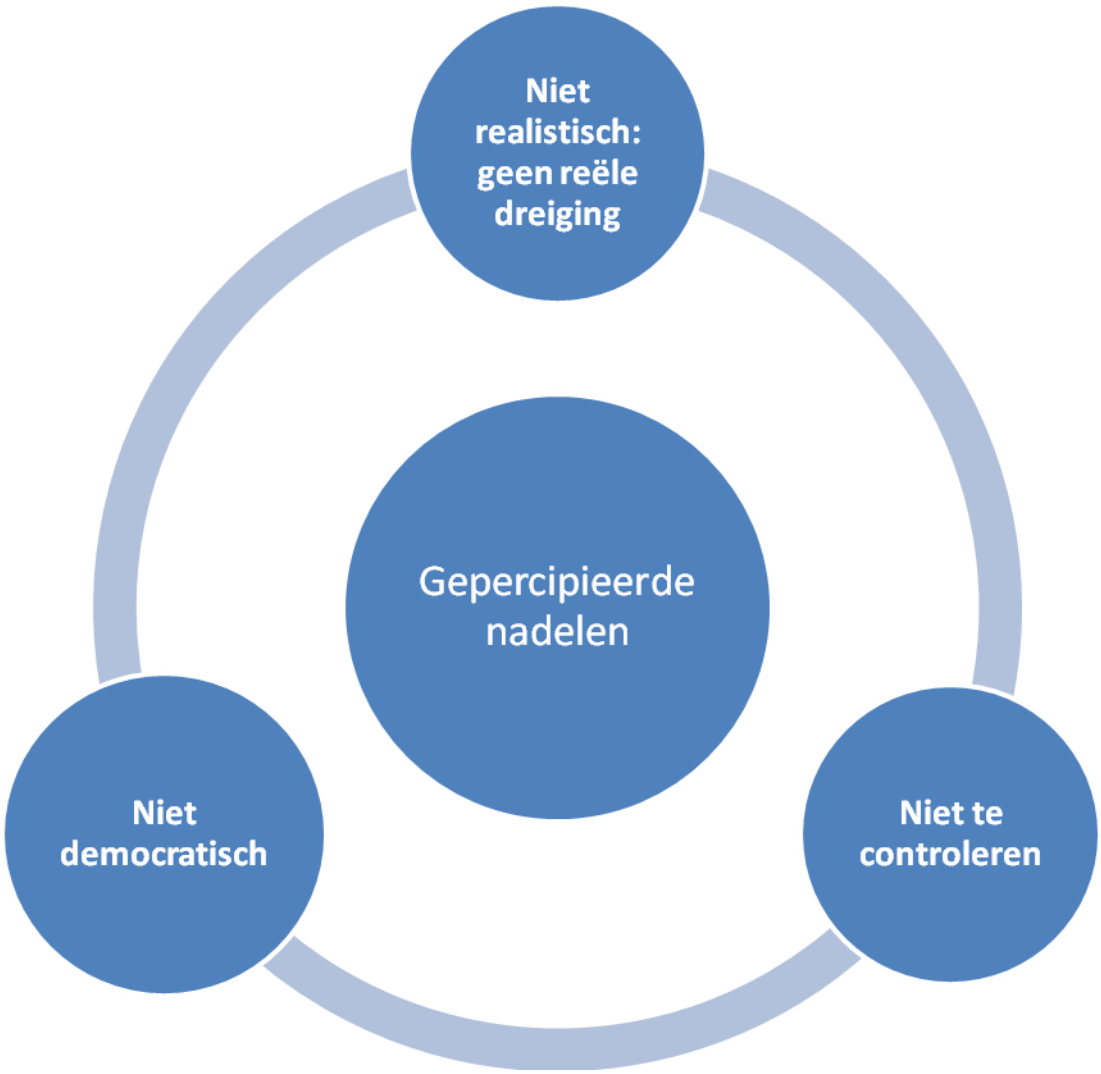
Ik ben heel blij dat de toekomst ook democratisch moet worden gekozen, met maatregelen die dat eventueel kunnen verbeteren.

Hoog opgeleiden Amsterdam

Voor een klein deel van de respondenten weegt dit belang zo zwaar dat zij dit deze maatregelen vinden rechtvaardigen, al is men het er mee eens dat het in de basis niet democratisch is om dat op te leggen. De meerderheid vindt deze maatregelen het echter niet rechtvaardigen (zie volgende paragraaf), al vindt deze groep de democratie wel heel belangrijk en waardevol.

5 Nadelen

De volgende nadelen worden genoemd (in willekeurige volgorde):

6 Niet democratisch

De maatregelen om dingen te verplichten, voor te schrijven of te verbieden op het gebied van democratie zijn volgens de meeste respondenten in de basis niet democratisch. Men redeneert: als er in de samenleving een duidelijke behoefte ontstaat aan een niet-democratisch georganiseerde of georiënteerde partij dan moet daar ruimte voor zijn. Dat past nu eenmaal binnen een democratie.
Een deel van de respondenten is hier heel stellig in. Zij noemen het pertinent onjuist en het druist in tegen hun gevoel in om bepaalde stromen te verbieden.

En uiteindelijk is het zo dat als iedereen stemt op 1 partij, dan is dat wel democratisch. Dat is het stemrecht dat iedereen heeft.

Hoog opgeleiden Den Bosch

Het zwakke punt vind ik dat je partijen gaat uitsluiten.

Laag-midden opgeleiden Amsterdam

Als heel veel mensen daar vertrouwen in hebben dan moet dat kunnen vind ik, ongeacht jouw organisatie. Als de helft van ons land dat vindt, dan is dat democratie vind ik.

Laag-midden opgeleiden Den Bosch

Het is niet democratisch om de democratie te beschermen.

Hoog opgeleiden Den Bosch

Dat je de democratie moet onderschrijven roept mildere reacties op dan dat je democratisch georganiseerd moet zijn. In een democratisch land is het logisch dat je de democratie onderschrijft. Of je er echter als partij zelf naar handelt is iets anders, redeneert men. Met andere woorden: je kunt de democratie onderschrijven, maar zelf een totaal andere staatsvorm voor ogen hebben.

7 Niet te controleren

Bij de maatregel 'een politieke partij moet de democratie onderschrijven' vraagt men zich af hoe deze maatregel gecontroleerd gaat worden. Deelnemers zeggen dat je als partij gewoon kunt zeggen dat je de democratie onderschrijft, terwijl je zelf heel anders kunt gaan handelen. Dit is totaal niet te controleren redeneert men. Men ervaart dus ook een onduidelijkheid in deze maatregel: hoe kun je als partij bewijzen dat je de democratie onderschrijft, anders dan dat je het zegt. Hierdoor vindt men dat deze maatregel maar een geringe waarde heeft.

8 Niet realistisch: geen reële dreiging

Ook al kan men zich een voorstelling maken van de bedreiging van onze democratie, achten de meeste respondenten deze bedreiging toch niet helemaal reëel. Wanneer het beeld wordt geschetst dat een partij aan de macht kan komen die een andere politieke structuur voorstaat dan de democratie, redeneert men dat deze partij nooit alleen regeert. Men heeft vertrouwen in de kracht van de coalitie en verwacht dat de andere partijen voldoende tegenhang kunnen bieden aan een eventuele antidemocratische partij. Ook heeft men het gevoel dat de meerderheid van de Nederlandse bevolking nooit op een dergelijke partij zal stemmen.

> *Als je kijkt naar de Nederlandse geschiedenis. Hoeveel keer is dit voorgekomen? We zijn al heel lang democratisch. Volgens mij is het nog nooit gebeurd, dictatoriaal gedrag.*
>
> *Het zit niet in het Nederlandse DNA.*
>
> Hoog opgeleiden Den Bosch

9 Draagvlak

Deze maatregel valt uiteen in verschillende elementen:

- Het benadrukken van het belang en de waarde van onze democratie;
- Politieke partijen moeten de democratie onderschrijven;
- Politieke partijen moeten democratisch georganiseerd zijn.

Het element uit deze maatregel dat op draagvlak kan rekenen is het benadrukken van het belang en de waarde van onze democratie.
Het opleggen of verplichten van gedachtegoed en het verbieden van politieke parijen staat echter lijnrecht tegenover de democratische gedachte. Daarmee kan dat element op weinig draagvlak rekenen. Met het opleggen van bepaalde principes gaat de overheid tegen de eigen principes in, vindt men.
De maatregel dat politieke partijen de democratie moeten onderschrijven roept mildere reacties op – en kan dus op iets meer draagvlak rekenen- dan het verbieden van niet democratisch georganiseerde partijen. Het onderschrijven van de democratische gedachte heeft een minder verplicht karakter en wordt ook als logisch/vanzelfsprekend ervaren voor een politieke partij in een democratisch land.

10 Aandachtspunten voor communicatie

Bij communicatie moet rekening worden gehouden met een gebrek aan kennis of besef op dit gebied bij een gedeelte van de bevolking. Men heeft er veelal nog niet eerder over nagedacht of een partij al dan niet democratisch is ingericht, of de democratie onderschrijft. Men gaat er vaak gewoonweg van uit dat dit zo is.
Door het communiceren over deze maatregel wordt er met andere woorden een gedachtestroom op gang gebracht die men eerder niet had.

Bij communicatie is van belang om de waarde en kracht van onze democratie te benadrukken en aan te sluiten bij het positieve gevoel dat hierover bestaat. Belangrijk is om te benadrukken dat de maatregelen zijn geformuleerd om het goede van de democratie te behouden.
Het schetsen van een mogelijkheid dat de democratie in gevaar kan komen, brengt een bepaalde bewustwording op gang. Deels wordt dit ervaren als een ver van mijn bed show, deels is dit een zaadje van een plantje. Een plantje dat staat voor het niet voor lief nemen van onze democratie, de niet compleet onrealistische gedachte dat de democratie in gevaar zou kunnen komen.

Bijlage I: Gespreksleidraad

ons projectnummer:
5953

Gespreksleidraad

Project: hervorming parlementair stelsel
Methode: groepsdiscussies
Datum onderzoek: 7, 9, 14 en 16 mei
Locatie: Zwolle, Den Bosch, Rotterdam, Amsterdam
Aantal respondenten: 8 per groep
Tijdsduur: 2,5 uur

Zwolle	Den Bosch	Rotterdam	Amsterdam
7 mei 15:30 – 18:00 18:30 – 21:00	9 mei 15:30 – 18:00 18:30 – 21:00	14 mei 15:30 – 18:00 18:30 – 21:00	16 mei 15:30 – 18:00 18:30 – 21:00
Locatie Bilderberg Grand hotel Wientjes Stationsweg 7, 8011 CZ Zwolle	Locatie De Zandkamer Koninginnenlaan 3-7 's-Hertogenbosch	Locatie bureau Fris Spiegelwand Botersloot 9E Rotterdam	CG Venues Prins Hendrikkade 21-5e etage Amsterdam
Thema 1,3,4 (thema 4 als laatste)	Thema 2,5,6	Thema 1,3,4 (thema 4 als laatste)	Thema 2,5,6

Doel van het onderzoek
Het doel van het onderzoek is inzicht verkrijgen in hoe burgers een aantal voorgenomen maatregelen beoordelen.

De probleemstelling kan als volgt geformuleerd worden:

> *Hoe staan burgers tegenover een aantal maatregelen die het kabinet in overweging heeft in reactie op het advies van de staatscommissie parlementair stelsel? Welke aandachtspunten zijn hieruit te destilleren voor communicatie vanuit het kabinetsstandpunt?*

Onderzoeksvragen zijn:
- Hoe staan burgers tegenover een aantal maatregelen die het kabinet in overweging heeft in reactie op het advies van de staatscommissie parlementair stelsel?
- In hoeverre is er sprake van draagvlak voor deze maatregelen?
- In hoeverre verwachten burgers dat de maatregelen een positief effect zullen hebben op de mate waarin men zich vertegenwoordigd voelt/weet, op de versterking van de parlementaire democratie?
- Welke aspecten (rationele argumenten, emotionele belevingen) liggen ten grondslag aan deze verwachtingen en beoordelingen?
- Welke kansen of leerpunten zijn hieruit te destilleren voor communicatie vanuit het kabinetsstandpunt?

Uitleg
Bij kwalitatief onderzoek worden geen 'vragenlijsten' afgenomen, maar wordt een gesprek gevoerd. Dit gesprek heeft een vrij format en zal voor iedere groep, of ieder individuele gesprek anders verlopen. Op deze manier kan het perspectief van de doelgroep het beste uit de verf komen.

Introductie
De moderator legt de testsituatie uit:
- welkom;
- onafhankelijkheid onderzoeker;
- notulist, meekijkers en apparatuur;
- anonimiteit en rapportage;
- geen goede/foute antwoorden;
- tijdsduur gesprek.

Neerzetten scope

Moderator, leg uit (dit mag losjes, zo lang de lading gedekt is):
De overheid heeft een onafhankelijke Staatscommissie de opdracht gegeven om te kijken of onze democratie nog goed werkt en ook te onderzoeken of die in de toekomst goed zal blijven werken. Ons politieke systeem is al honderd jaar bijna hetzelfde gebleven. De samenleving is in die honderd jaar natuurlijk wel enorm veranderd. Daarom vroeg de overheid zich af: Zijn er veranderingen of aanpassingen in onze democratie nodig?

De conclusie van het onderzoek is dat de Nederlandse democratie op dit moment behoorlijk goed functioneert maar wel verbeterd/versterkt kan worden. We willen samen met jullie kijken naar een paar ideeën voor verbetering. En zijn benieuwd hoe die op jullie overkomen.

Maar voordat we dat doen: Wat gaat er dan niet goed volgens de staatscommissie?
Eén van de dingen die de staatscommissie niet goed vindt gaan is de vertegenwoordiging van alle Nederlanders
De Tweede en Eerste Kamer vormen samen het parlement. In de Grondwet staat dat het parlement alle Nederlanders vertegenwoordigt. Maar er zijn nogal wat kiezers die zich niet goed vertegenwoordigd voelen. In de Tweede Kamer worden soms belangrijke besluiten genomen waar een meerderheid van de bevolking juist tegen is. En politici beloven vaak meer dan ze waarmaken. Dat is niet goed voor het vertrouwen van kiezers in de Haagse politiek. Er zijn heel wat mensen die niet meer gaan stemmen. Andere kiezers willen juist vaker meepraten over beleid en wetgeving. De staatscommissie vond dat de democratie niet voor iedereen even goed werkt. De kans bestaat dat in de toekomst daarom meer mensen het vertrouwen in de democratie zullen verliezen. De staatscommissie heeft een aantal ideeën voor maatregelen bedacht, om de democratie te versterken.

Hoe gaat het nu verder?
Binnenkort zal de minister een brief aan de Tweede en de Eerste Kamer sturen met daarin een reactie op de belangrijkste voorstellen van de staatscommissie. Het kabinet wil onze democratie met een flink aantal maatregelen gaan versterken. Voor het kabinet is het heel belangrijk om te weten wat jullie van deze maatregelen/ideeën vinden

Wat gaan wij nu doen?
Vandaag willen we met u drie van die ideeën voor maatregelen gaan bespreken. Doel van dit gesprek is erachter te komen hoe deze ideeën op u over komen.

Voor alle maatregelen

In elke groep worden 3 maatregelen besproken. In de aanbiedingsvolgorde zal worden gerouleerd.

Per maatregel stellen we de volgende vragen:

- Individueel schriftelijke reacties (om beïnvloeding in een te vroeg stadium tegen te gaan)
    - Hoe komt dit idee op u over? Wat zijn uw eerste gedachten/gevoelens?
    - Wat vindt u er positief aan?
    - Wat vindt er minder positief aan?
- Plenaire bespreking van de reacties in de groep:
    - Wat is uw eerste indruk?
    - Welk gevoel geeft het u?
    - Aansprekendheid (rationeel, emotioneel)?
    - Welke voordelen denkt u dat deze maatregel heeft?
    - Ook voor uzelf?
    - Welke nadelen?
    - Wat denkt u dat de bijdrage van deze maatregel zou kunnen zijn aan het versterken van de parlementaire democratie: in hoeverre gaat het helpen?
    - Gaat het ook echt iets veranderen?
    - Op wat voor manier kan het al dan niet een bijdrage leveren?
    - ITR: let goed op welke argumenten naar voren worden gebracht.
- Randvoorwaarden voor succes (als men die kan noemen): wat is er nodig om deze maatregel succesvol te laten zijn?
- Eventuele onduidelijkheden of vragen die worden opgeroepen?
- Verdere uitdieping:
    - Is deze maatregel voor alle burgers gunstig? Waarom wel/niet?
    - Zijn er situaties/omstandigheden te bedenken waarin deze maatregel niet werkt?
- Als we het er zo een tijdje over hebben: in hoeverre verandert dit iets aan de eerste beoordelingen en verwachtingen?
- Aandachtspunten voor communicatie hierover door het kabinet:
    - wat is belangrijk om eruit te lichten?
    - wat zijn de voornaamste voordelen?
    - wat behoeft toelichting?

Nadat alle drie de maatregelen zijn besproken

- Kunt u een rangordering maken van de maatregelen op verwachte effectiviteit in het versterken van de parlementaire democratie (top 3)?
- Waarom kiest u die volgorde?
- Zijn er aanpassingen in de maatregelen denkbaar die maken dat u een andere volgorde zou kiezen?

Maatregel 1: Een ander kiesstelsel

Hoe gaat het nu?

Wanneer een partij bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer tien zetels haalt komen meestal de eerste tien kandidaten van die partij in de Tweede Kamer. Soms lukt het een lager op de lijst geplaatste kandidaat met voldoende voorkeurstemmen in de Tweede Kamer te komen (in het voorbeeld is dit kandidaat 14). Hij of zij moet dan wel meer dan 17.500 stemmen halen. De nummer 10 van de lijst moet dan plaats maken voor die kandidaat.

Hoe gaat het straks?

In het nieuwe systeem stem je óf op een partij óf op één persoon van die partij. Als de helft van de mensen op de partij heeft gestemd en de andere helft heeft gestemd op een persoon van die partij komen - in dit voorbeeld - alleen de eerste vijf kandidaten van de lijst in de Tweede Kamer. De andere vijf zetels gaan naar mensen die lager op de lijst staan, maar dan in volgorde van het aantal stemmen dat ze hebben gekregen. Dat zijn dan bijvoorbeeld de nummers 7, 11, 14, 15 en 22 van de lijst. In dit systeem heeft een kandidaat veel minder stemmen nodig om in de Tweede Kamer te komen, soms is een paar duizend stemmen al genoeg. De stem van de kiezer krijgt zo meer gewicht en de lijstvolgorde die de partij heeft gemaakt is minder bepalend geworden.

Voor mensen die op de kandidatenlijst van een partij staan wordt het in dit systeem aantrekkelijk om in hun eigen stad of streek campagne te gaan voeren en te gaan vertellen wat ze in de Tweede Kamer voor elkaar willen krijgen. En zo kunnen er dan meer mensen in de Tweede Kamer komen die de kiezer kent of waarvan hij of zij weet wat ze willen bereiken in de Tweede Kamer. Met het huidige systeem zijn er één of twee personen via voorkeursstemmen in de Tweede Kamer gekomen. Met het nieuwe systeem kunnen dat er veel meer zijn. Komen er bijvoorbeeld niet 1 of 2, maar wel 20 mensen op eigen kracht door middel van persoonsstemmen in de Tweede Kamer. Wat vindt u van dit plan?

ITR: Toon eventueel het animatiefilmpje van de website van de staatscommissie over versterken van het democratisch stelsel

Zie de tabel met voorbeeld in cijfers:

Nu (Voorkeursdrempel 25%)	Straks
Lijst: 0	Lijst: 350.000
Kandidaat 1: 550.000	Kandidaat 1: 200.000
Kandidaat 2: 40.000	Kandidaat 2: 40.000
Kandidaat 3: 3.000	Kandidaat 3: 3.000
Kandidaat 4: 3.000	Kandidaat 4: 3.000
Kandidaat 5: 5.000	Kandidaat 5: 5.000
Kandidaat 6: 5.000	Kandidaat 6: 5.000
Kandidaat 7:12.000	Kandidaat 7:12.000
Kandidaat 8: 3.000	Kandidaat 8: 3.000
Kandidaat 9: 3.000	Kandidaat 9: 3.000
Kandidaat 10: 1.000	Kandidaat 10: 1.000
Kandidaat 11: 11.000	Kandidaat 11: 11.000
Kandidaat 12: 1.000	Kandidaat 12: 1.000
Kandidaat 13: 4.000	Kandidaat 13: 4.000
Kandidaat 14: 20.000	Kandidaat 14: 20.000
Kandidaat 15: 9.000	Kandidaat 15: 9.000
Kandidaat 16: 1.000	Kandidaat 16: 1.000
Kandidaat 17: 3.000	Kandidaat 17: 3.000
Kandidaat 18: 1.000	Kandidaat 18: 1.000
Kandidaat 19: 1.000	Kandidaat 19: 1.000
Kandidaat 20: 2.000	Kandidaat 20: 2.000
Kandidaat 21: 3.000	Kandidaat 21: 3.000
Kandidaat 22: 15.000	Kandidaat 22: 15.000
Kandidaat 23: 1.000	Kandidaat 23: 1.000
Kandidaat 24: 2.000	Kandidaat 24: 2.000
Kandidaat 25: 1.000	Kandidaat 25: 1.000
Totaal: 700.000	Totaal: 700.000

Specifieke vragen maatregel 1

- Vindt u het een voordeel dat u bij deze maatregel meer invloed zou kunnen uitoefenen op wie er in de Kamer komt?
- Welke voordelen ziet u daarvan?
- Zijn er ook nadelen aan?

Voor interviewer: Hoe het nu is bepaalt de partij eigenlijk welke personen er in de Tweede Kamer komen. Door de persoonsstemmen meer gewicht te geven is het makkelijker voor mensen om op eigen kracht in de kamer gekozen te worden. En daarmee is de macht van de partij in die keuze dus zwakker dan nu het geval is. Nu kun je daar alleen doorheen als je minimaal 17.500 stemmen hebt). Het kan zijn dat die personen zich heel nadrukkelijk profileren op een bepaald onderwerp of een regio. Het is mogelijk dat zij soms wat afwijken van het gedachtegoed van de partij.

Na spontane reacties doorvragen:

- Wat vindt men belangrijker: Personen waar je je in herkent, of partij gedachtegoed? Wil je vooral een band met de partij of met de persoon?
- Is het makkelijker/fijner om op een partij te stemmen (dan op een persoon)? Waarom wel/niet?
- Als de partij zelf bepaalt wie er in de Tweede Kamer komen dan kunnen zij een mix aan experts kiezen, en zo een team samenstellen. Als persoonsstemmen meer gewicht krijgen, dan heeft de Tweede kamer hier minder invloed op. Hoe staat men hier tegenover?
- Als er meer mensen in de Tweede Kamer zitten die via persoonsstemmen een zetel hebben, dan is de kans op afsplitsing is groter (meer kamerleden kunnen dit dan doen). Hoe staat men hier tegenover? (indien nodig voorbeeld geven van Kuzu, die zich afsplitste van PdvA en zijn zetel niet inleverde omdat hij met voorkeursstemmen was gekozen)

Maatregel 2: kiesdrempel

Dit idee gaat over het verminderen van het aantal politieke partijen in de Tweede Kamer door de invoering van een drempel. Een partij moet dan bijvoorbeeld meer dan 5% of 10% van alle stemmen halen om in de Tweede Kamer komen. In 2017 zijn er 13 partijen in de Kamer gekozen. Een kiesdrempel van 10 % zou in 2017 betekend hebben dat er dan maar 4 partijen voldoende stemmen hadden gekregen om in de Kamer te komen. 9 partijen die nu wel in de Kamer zitten hadden het dan niet gehaald. Bij een kiesdrempel van 5% zouden er 7 partijen in de Kamer zijn gekozen.

Door een systeem met een kiesdrempel is na de verkiezingen sneller duidelijk wie de regering gaan vormen (formatie gaat makkelijker, er worden minder partijen in betrokken, namelijk alleen die die de kiesdrempel gehaald hebben).

Op termijn kan de invoering van een kiesdrempel ook zorgen voor minder politieke partijen.

Daar staat tegenover dat dan ook minder partijen in de Kamer kunnen zeggen wat zij willen bereiken.

Landen als Duitsland (5%), Zweden (4%) en Denemarken (2%) hebben een kiesdrempel.

Voor interviewer: dit is ingegeven omdat veel mensen zeggen dat ze de bomen door het bos niet zien bij het bepalen van hun stem (de versnippering van het politieke landschap). En na de verkiezingen gaat formatie ook sneller.

Dat een kiesdrempel kan leiden tot minder partijen: Kleintjes doen wellicht niet meer mee aan verkiezingen (omdat ze de kiesdrempel niet denken te halen), grote partijen kunnen groter worden (bijvoorbeeld omdat mensen eerder op een reeds grote gaan stemmen zodat hun stem niet verloren gaat). Een voordeel van minder partijen kan zijn dat het voor mensen makkelijker wordt om een keuze te maken.

De stemmen op partijen die de kiesdrempel niet halen (reststemmen), worden verdeeld over de andere partijen die de kiesdrempel wel hebben gehaald volgens een verdeelsleutel. Naar rato. De grotere partijen krijgen dan meer reststemmen dan de kleinere.

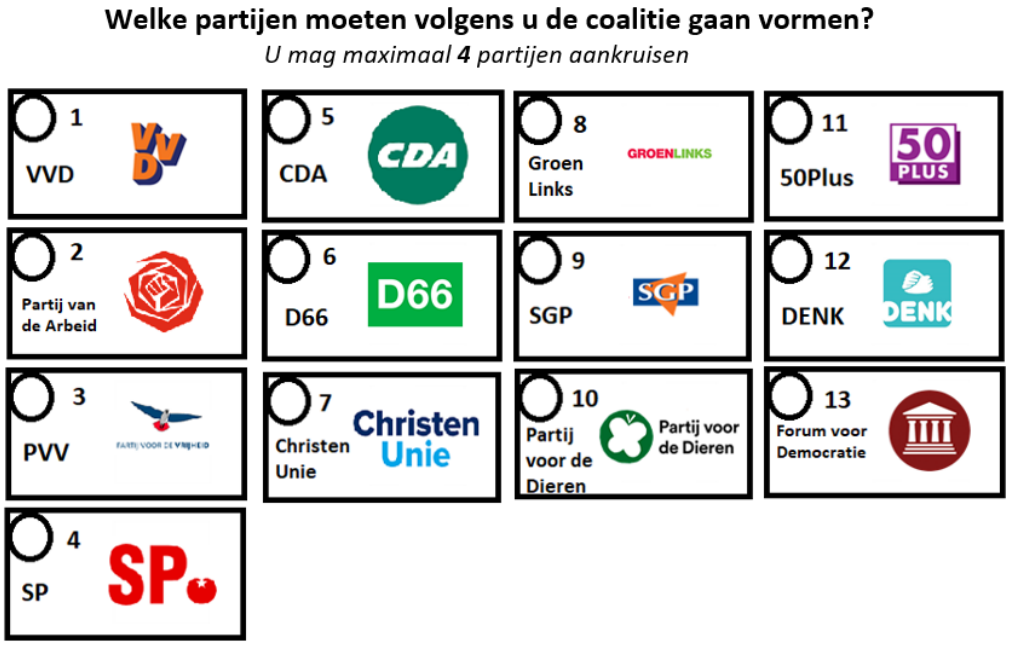
Specifieke vragen voor maatregel 2

- Vindt u het een goed idee dat er een drempel komt die ervoor zorgt dat er minder partijen in de Tweede Kamer komen?
- Of is het beter om dat niet te doen omdat dan de kans groter wordt dat de partij waarop u gestemd heeft niet in de Tweede Kamer komt?

Maatregel 3: Een stem op een combinatie van partijen

Kiezers zouden bij de Tweede Kamerverkiezingen ook de mogelijkheid moeten krijgen om duidelijk te maken welke partijen volgens hen samen de regering moeten gaan vormen. Dan is na de verkiezingen meteen duidelijk welke combinatie de voorkeur van de kiezers heeft.

Een voorbeeld van hoe het extra stembiljet er dan uit kan komen te zien:

Specifieke vragen voor maatregel 3

- Vindt u het een goed idee als u bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer ook de vraag zou krijgen welke partijen volgens u samen de regering moeten gaan vormen?
- Welke voordelen heeft dat ten opzichte van de manier waarop het nu gaat?
- Zou dit dan direct bindend moeten zijn (als een bepaalde voorkeur de meeste stemmen heeft?)

<u>Voor interviewer</u>
De kiezer krijgt zo dus ook invloed op het formeren.
Hier kan de kabinetsformateur en andere onderhandelaars rekening mee houden. En als een grote groep (bv 40%) graag wil dat een partij aan een coalitie meedoet, dan kan die partij moeilijker nee zeggen hiertegen.

Het is eigenlijk een boodschap aan de partij en de formateur: dit willen wij graag. Voorbeeld: stel dat het CDA twijfelt of ze met 50Plus samen zouden moeten werken. En stel dat veel CDA-ers hebben aangeven dat ze een coalitie met 50Plus zien zitten. Dan weet de partij hoe de kiezer daarover denkt.

Maatregel 4: Een andere manier om de Eerste Kamer te kiezen

Het Nederlandse parlement bestaat uit Twee Kamers: de Tweede Kamer (150 leden) die direct wordt gekozen en daarnaast de Eerste Kamer (75 leden), die door de leden van provinciale staten gezamenlijk wordt gekozen (indirect dus). Er bestaat een idee om de leden van de Eerste Kamer anders te kiezen: niet door alle provinciale staten gezamenlijk, maar door de provinciale staten van elke provincie afzonderlijk. Provinciale staten van Groningen zouden dan drie Eerste Kamerleden kiezen, en die van Zuid-Holland 16 Eerste Kamerleden. In Zuid-Holland wonen namelijk 3 miljoen mensen en in Groningen 550.000.
Door deze andere manier van kiezen zou er meer aandacht voor typische regionale onderwerpen en belangen komen in de Eerste Kamer. De kritiek op zowel de Tweede als de Eerste Kamer is namelijk dat te veel Kamerleden uit de Randstad komen en dat die onvoldoende aandacht voor problemen en belangen van de niet-randstedelijke provincies hebben.

Specifieke vragen voor maatregel 4

- Wat vindt u van het plan om de leden van de Eerste Kamer per provincie te laten kiezen?
- Zou er dan in Den Haag meer aandacht voor de provincies zijn?

Voor interviewer
De regionale component is hier cruciaal.
Hoe het nu gaat bij de verkiezingen van de Eerste Kamer, is dat de partijen de lijsten bepalen, en zo dus ook wie er in de Tweede Kamer (kunnen) komen. Ze zouden bij wijze van spreken alleen mensen uit de Randstad op de lijsten kunnen zetten.

Bij dit idee/deze maatregel kiezen de Provinciale Staten de mensen die op de lijsten komen. Zij kunnen dan ook mensen op de lijst zetten die ook voor regionale belangen opkomen. En die dus ook voor de provincie iets kunnen betekenen. Zo kan er dan mensen op de lijst komen waarvan je zeker weet dat ze bijvoorbeeld aandacht zullen vragen voor het gas in Groningen.

Maatregel 5: Een jongerenparlement

Jongeren tot 18 jaar mogen nog niet stemmen en mogen ook niet in de Tweede Kamer worden gekozen. Toch zijn veel onderwerpen die in de Tweede Kamer besproken worden ook belangrijk voor de toekomst van jongeren. Denk bijvoorbeeld aan onderwerpen als het klimaat, pensioen, de zorg etc.
De oprichting van een speciaal jongerenparlement voor jongeren zou een manier kunnen zijn om jongeren zelf te laten vertellen wat zij belangrijk vinden en daardoor meer te betrekken bij de politieke besluitvorming in Den Haag.

Specifieke vragen voor maatregel 5

- Wat vindt u van het idee om een jongerenparlement op te richten?
- Voor welke leeftijden zou dat jongerenparlement moeten zijn?
- Hoe kan je ervoor zorgen dat de adviezen van het jongerenparlement echt serieus genomen worden in de Tweede Kamer en dat er daadwerkelijk iets mee gebeurt?
- Een ander idee is de kiesgerechtigde leeftijd terug te brengen naar 16 jaar. Wat vindt u van dat idee? Welke voor- en nadelen heeft dit (en voor wie?)?

<u>Voor interviewer</u>
Een extra adviserend luisterinstrument bijvoorbeeld.

11 Maatregel 6: Voorwaarde is alle partijen zijn voorstander van democratie

Deze maatregel houdt in dat politieke partijen alleen aan de verkiezingen mogen deelnemen als ze zelf ook voorstander zijn van de democratie. Politieke partijen zouden dan misschien ook zélf democratisch georganiseerd moeten zijn. Een politieke partij zou bijvoorbeeld leden moeten hebben die mogen stemmen over de partijleider en het programma van de partij.

Specifieke vragen voor maatregel 6:

- Vindt u dat politieke partijen zelf ook moeten geloven in de democratie?
- Waarom zou het belangrijk kunnen zijn dat een politieke partij democratisch georganiseerd is? (ITR: belangrijk!)
- Wat vindt u van het idee om daar regels voor te maken?
- Mag de overheid verplichten dat een partij democratisch georganiseerd is?
- Heeft u idee of de politieke partij waarop u stemt democratisch georganiseerd is? Vindt u dat belangrijk?

<u>Achtergrond bij deze maatregel voor de moderator:</u>
Het probleem: de kwetsbaarheid van de democratische rechtsstaat
De oorzaak is dat er altijd bedreigingen zijn voor de democratische rechtsstaat. In sommige andere landen zien we dat democratisch gekozen politieke leiders hun macht vergroten door verkiezingen te manipuleren. Ze beperken de persvrijheid en de rechten van minderheden en benoemen rechters die aan hun kant staan. Ook de Nederlandse democratische rechtsstaat is kwetsbaarder dan we vaak denken. Wat doen we als een politieke partij zelf niet in de democratie en de rechtsstaat gelooft? Er zijn hiervoor op dit moment nog geen duidelijke regels.

De staatscommissie heeft vastgesteld dat de mogelijke risico's voor de aantasting van onze democratische rechtsstaat zo groot zijn dat we onze democratische rechtsstaat extra moeten gaan versterken. Zo kunnen we ervoor zorgen dat we ook in de toekomst in vrijheid en met gelijke rechten met elkaar kunnen samenleven. In Nederland moet blijven gelden dat iedereen erbij hoort en gelijke kansen hoort te hebben. In een democratie moet de meerderheid ook altijd met de belangen van minderheden rekening houden.

Er zijn ook andere gevaren:
Er is het gevaar van terrorisme en van criminelen die onze bestuurders bedreigen. Er is ook het gevaar dat andere landen onze verkiezingen met nep-nieuws proberen te manipuleren, zoals in Amerika en Engeland is gebeurd. Ook kun je op social media berichten te zien krijgen, zonder dat duidelijk is dat het eigenlijk een politieke advertentie is. Je ziet dan ook niet wie de afzender is en wie ervoor betaald heeft.

Voor interviewer: De PVV zou dan dus leden moeten hebben (hebben ze nu niet).

Bijlage II: Briefing respondentselectie

ons projectnummer:
5953

Selectie-briefing

Datum: 2 juli 2019
Selectiebureau: CG
T.a.v.: Stefan
Project: maatschappelijk onderwerp
Projectleider: Miriam Winninghoff en Annelies Jansen
Methode: groepsgesprekken
Datum onderzoek: 7,9,14 en 16 mei
Locatie: zie schema
Aantal respondenten: 8 per groep doen mee
Duur gesprekken: 2 1/2 uur
Vergoeding: **50 euro**

LET OP: de vergoeding wordt overgemaakt en niet contant betaald! Betaling vindt plaats in de week na afloop van het onderzoek. Graag voorafgaand aan het onderzoek aan de respondenten doorgeven.

Data en locaties:

Zwolle	Den Bosch	Rotterdam	Amsterdam
7 mei 15:30 – 18:00 18:30 – 21:00	9 mei 15:30 – 18:00 18:30 – 21:00	14 mei 15:30 – 18:00 18:30 – 21:00	16 mei 15:30 – 18:00 18:30 – 21:00
Locatie Bilderberg Grand hotel Wientjes Stationsweg 7, 8011 CZ Zwolle 038-4254254	Locatie de Zandkamer, eerste kamer (onderzoek) en tussenkamer (meekijk) De Zandkamer Koninginnenlaan 3-7 5211WD 's-Hertogenbosch 073- 822 7662	Locatie bureau Fris Spiegelwand Botersloot 9E Rotterdam	CG Venues Prins Hendrikkade 21-5 Amsterdam (2 min lopen vanaf station CS) 020 - 4200078

Onderwerp project en benodigde mate van versluiering:
Respondenten moeten versluierd worden uitgenodigd. Onderzoek onder algemeen publiek naar uiteenlopende maatschappelijke onderwerpen. Gewoon meepraten over van alles en nog wat.

De vragen over of en al dan niet stemt, en politieke voorkeur worden gesteld omdat we een mix aan perspectieven in de groepen willen hebben.

Criteria:
Op elke locatie twee groepen:

- een groep lager opgeleiden (laag-middenopgeleid): allen mbo4 en lager, waarbij we ook echt lager dan mbo 4 willen, dus echt laag opgeleiden met max mbo 3 niveau (streven is 3-4 per groep)
- een groep hogeropgeleiden: merendeel hbo en hoger, maar mogen ook mensen respondenten bij zitten vwo hebben afgerond en die gestart zijn met wo maar dit niet met succes hebben afgerond.

Voor alle groepen geldt:

- n=9-10 uitnodigen (de reserve wordt naar huis gestuurd en krijgt vergoeding als iedereen komt opdagen), er moeten n=8 respondenten meedoen
- leeftijd 20 tot en met 70 jaar: binnen de groep een goede spreiding naar leeftijd
- Iedereen kiesgerechtigd bij landelijke verkiezingen
- Helft mannen, helft vrouwen
- Binnen groep mix naar zeker stemmers (3x), wisselend stemmers (2x) en niet stemmers (3x) (zie selectievraag)
- Binnen groep mix naar politieke voorkeur voor landelijke verkiezingen (waarbij het goed denkbaar is dat niet iedereen een duidelijke voorkeur heeft, noteer dan, als men er iets over zeggen kan welke partijen men zou overwegen). Spreiding naar onderste 3 segmenten (noteer bij de rp gegevens de specifieke partijvoorkeur). Nodig er 3 per segment uit (dus 3-3-2, 3-2-3 of 2-3-3 als opkomst)
  - VVD, CDA, CU, SGP (zo veel mogelijk een spreiding in dit cluster)
  - Forum voor Democratie, PVV, 50PLUS (zo veel mogelijk een spreiding in dit cluster).
  - D66, Groen Links, PvdA, SP, Denk (zo veel mogelijk een spreiding in dit cluster)
- Binnen groep mix naar bezigheden, gezinssituatie
- Op elke locatie ook respondenten die in omliggende gemeenten wonen
- Versheid: geen zeer frequente deelnemers van focus groepen (in afgelopen jaar niet vaker dan 2 x meegedaan)

Stel aan elke respondent de volgende vraag en registreer het antwoord: Hoe zou u zichzelf omschrijven
1 als er landelijke verkiezingen zijn, ga ik in principe altijd stemmen
2 als er landelijke verkiezingen zijn, ga ik soms wel en soms niet stemmen
3 als er landelijke verkiezingen zijn, ga ik meestal niet stemmen
4 als er landelijke verkiezingen zijn, stem ik nooit
5 ik heb geen stemrecht voor de landelijke verkiezingen (mag niet meedoen aan onderzoek)

Stel aan elke respondent de volgende vraag en registreer het antwoord: op welke politieke partij heeft u bij de laatste landelijke verkiezingen gestemd? (registreer partij, of registreer dat men niet gestemd heeft)

Bijlage III: Respondentenoverzichten

Zwolle: 7 mei 2019 hoog opgeleiden

Geslacht	Leeftijd	Opleidingsniveau
Man	67	HBO
Man	40	HBO
Vrouw	23	HBO
Man	26	HBO
Vrouw	32	WO
Man	68	HBO
Vrouw	57	HBO
Man	61	HBO

Zwolle: 7 mei 2019 laag-midden opgeleiden

Geslacht	Leeftijd	Opleidingsniveau
Vrouw	32	MBO niveau 1/2/3
Man	67	MBO niveau 4
Man	33	MBO niveau 4
Vrouw	43	HAVO
Man	50	MBO niveau 1/2/3
Man	63	MBO niveau 1/2/3
Vrouw	58	VMBO
Man	60	MBO niveau 4

Den Bosch: 9 mei 2019 hoog opgeleiden

Geslacht	Leeftijd	Opleidingsniveau
Man	63	HBO
Vrouw	31	HBO
Vrouw	64	HBO
Vrouw	53	HBO
Man	56	HBO
Man	32	WO
Vrouw	47	HBO
Vrouw	54	HBO
Vrouw	67	HBO

Den Bosch: 9 mei 2019 laag-midden opgeleiden

Geslacht	Leeftijd	Opleidingsniveau
Man	62	VMBO
Vrouw	62	MBO niveau 4
Man	55	MBO niveau 1/2/3
Man	31	MBO niveau 4
Vrouw	47	MBO niveau 4
Man	24	MBO niveau 1/2/3
Vrouw	57	MBO niveau 4
Vrouw	57	MBO niveau 1/2/3

Rotterdam: 14 mei 2019 hoog opgeleiden

Geslacht	Leeftijd	Opleidingsniveau
Man	25	HBO
Man	34	HBO
Vrouw	70	HBO
Man	69	HBO
Vrouw	54	HBO
Vrouw	32	HBO
Man	68	HBO
Man	38	HBO
Vrouw	47	WO

Rotterdam: 14 mei 2019 laag-midden opgeleiden

Geslacht	Leeftijd	Opleidingsniveau
Vrouw	39	MBO niveau 1/2/3
Vrouw	45	HAVO
Vrouw	39	MBO niveau 1/2/3
Vrouw	53	MBO niveau 1/2/3
Man	45	MBO
Man	43	VMBO
Man	58	MBO niveau 4
Vrouw	62	MBO niveau 4

Amsterdam: 16 mei 2019 hoog opgeleiden

Geslacht	Leeftijd	Opleidingsniveau
Man	70	HBO
Vrouw	41	HBO
Vrouw	25	WO
Vrouw	61	WO
Vrouw	42	WO
Man	58	HBO
Man	22	HBO
Man	54	WO

Amsterdam: 16 mei 2019 laag-midden opgeleiden

Geslacht	Leeftijd	Opleidingsniveau
Man	67	VMBO
Vrouw	59	HAVO
Vrouw	47	MBO niveau 4
Vrouw	63	VMBO
Man	60	MBO niveau 1/2/3
Vrouw	67	MBO niveau 1/2/3
Man	48	MBO
Vrouw	59	MBO niveau 4